

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen
Avd. för Rättssociologi
RÄS 64o C-uppsats
Vårterminen 2004
Handledare: Eva Friis
Louise Højsgaard Nielsen

I TANKERS TØJR

Rettens kategorier
Funktion, forandring & effekt

I TANKERS TØJR
Rettens kategorier.
Funktion, forandring & effekt

INDHOLD:

Kapitel I – INDLEDNING	s. 1
Engang da Loke var ude at rejse i Jotunheim...	
I.1 Formål	s. 1
I.2 Metode	s. 2
I.3 Opgavens disposition	s. 2
Kapitel II – TEORI	s. 3
<i>En enfaldig despot kan betvinge slavar genom att belägga dem med bojor...</i>	
II.1.1 Socialkonstruktivisme	s. 3 - 4
II.1.2 Den sociale virkelighed	s. 4 - 5
II.1.3 Konstruktionen af sociale problemer og reguleringen af dem	s. 5 - 6
II.2.1 Kognitive kategorier	s. 6
II.2.2 Individets kognitive kategorier	s. 6 - 7
II.2.3 Rettens kognitive kategorier	s. 7 - 9
II.2.4 Kategorisammenstød?	s. 9
II.3 “Magtens mikrofysik” – Michel Foucault & James Scott	s. 10 - 12
Kapitel III – HISTORIK	s. 13 - 14
<i>If she weighs the same as a duck, she's made of wood...</i>	
III.1.1 Når X bliver til Y	s. 14
III.1.2 Med hvilken vilje er forbrydelsen begået?	s. 14.- 15
III.1.3 Hvem er forbrydelsen gået ud over?	s. 15 - 16
III.2 Kategorisering og bedømmelse af beviser	s. 16 - 18
III.3 Straffen for overtrædelse af regler og love	s. 18 - 19
III.4 Når X <i>ikke</i> bliver til Y	s. 19 – 20

Kapitel IV – EMPIRI	s. 21 - 22
<i>An angelface smiles to me, under a headline of tragedy....</i>	
IV.1 Mordet og ofret	s. 22
IV.2 Mistænkt	s. 22 - 24
IV.3 Profil af den mistænkte	s. 24 - 25
IV.4 Psykiatrien	s. 25 - 26
IV.5 Beviser, tilståelse og motiv	s. 26 - 27
IV.6 Rettergangen - straf eller pleje?	s. 28 – 30
IV.7 To be continued...	s. 30
Kapitel V. – DISKUSSION & KONKLUSIONER	s. 31
<i>Menneskene plages af, hvad de mener om tingene, ikke af tingene selv...</i>	
V.1.1 Retskategorier som socialt konstruerede?	s. 31 - 33
V.1.2 Rettens kategorier som udtryk for en kollektiv intentionalitet?	s. 33 - 34
V.2.1 Rettens kategorier som et kognitivt værktøj?	s. 34 - 36
V.2.2 Forskel mellem individets og rettens kognitive kategorier?	s. 36 - 38
V.3 Rettens kategorier som kilder til magt?	s. 38 – 40
V.4.1 Konklusioner	s. 40
V.4.2 Hvilken funktion har de retslige kategorier?	s. 40 - 41
V.4.3 Hvordan forandres de retslige kategorier?	s. 41
V.4.4 Hvordan påvirker de retslige kategorier sine anvendere?	s. 41 - 42
AFSLUTNING	s. 43
BILAG	s. 44 - 45
REFERENCER	s. 46 – 50

(Illustrationen på for-og bagside er en billedscene fra et kors fra 1200-tallet.
Forestiller Ragnarok hvor Fenrisulven slider sig løs og sluger Odin. Findes i Andreas,
Isle of Man)

KAPITEL I. INDLEDING

Engang da Loke var ude at rejse i Jotunheim, traf han en jätte, Angerboda hed hun; han blev hos hende og avlede tre børn: Midgårdsormen, Fenrisulven og Hel. [...] Ulven tog guderne til sig, [...] og da de så hvordan den voksede fra dag til dag, og alle spådomme jo sagde, at den ville blive til ulykke for dem, besluttede de sig til at lægge en lænke på den.

De fik så lavet en stærk lænke - Løding hed den - og lod som om de ville prøve, hvor mange kræfter hvalpen havde; og selv om Fenris ikke var meget for det, lod den dem dog lægge lænken på sig. Men allerede første gang ulven spændte sig, brast lænken. Så måtte guderne lave en ny lænke - Drome - dobbelt så stæk som den forrige. [...] Og da aserne havde lagt Drome på Fenris, rystede ulven sig, slog med halen mod jorden og stemmede imod af alle kræfter - så lænken brast i stumper og stykker, der fløj viden om.

Nu blev aserne bange for alvor og frygtede, at de aldrig skulle få Fenris i deres magt. Odin sendte da Frejrs tro svend Skirner af sted til de dværge, som bor blandt svartalferne i Jordens indre, og her fik han en tredje lænke - Gleipner - der var smedet af støjen fra kattepoter, kvindeskæg, bjerges rødde, bjørnesener, fuglespyt og fiskeånde. Den var glat og blød som silke, men sikker og stærk, så ingen af aserne kunne rive den over, selv om de prøvede af al magt. [...]

Så sprang ulven op og rev og sled i tryllefænken, men båndet holdt, og jo mere Fenris rasede og stred, jo hårdere og fastere blev lænken.¹

Kæden som effektivt binder Fenrisulven, og holder den på plads til fimbulvinteren varsler Ragnaroks komme, er næsten usynlig, og hverken tung eller besværlig som håndgribeligere jernkæder. Kan det tænkes at andre end mytologiens ulv begrænses af lænker hvis led eller bestanddele er diffuse og mystiske?

I.1 FORMÅL

Jeg vil i denne opgave undersøge hvordan mennesket opdeler "virkeligheden" og skelner mellem rigtigt og forkert indenfor et juridisk system, og om dette har konsekvenser for dets mentale og fysiske frihed, og i så fald hvilke. Jeg udgår i opgaven fra at mennesket til denne opdeling af virkeligheden i "rigtigt" og "forkert" anvender sig af forskellige kategoriseringer, og at retssystemet også betjener sig af disse.

Formålet med denne opgave er således at undersøge hvilken funktion disse retslige kategorier har, om og hvordan de forandres, samt hvilke konsekvenser de har for sine anvendere.

For at gøre dette har jeg valgt at se på kategoriseringen af en bestemt slags handlinger; nemlig sådanne som medfører et andet menneskes død, og som i nutidens svenske strafferet benævnes som enten "mord", "dråp" eller "vållande till annans död".

¹ Red. Niels Saxtorph *Nordiske Gude- og Heltesagn* Sesam, u.o 1992 s. 25 - 26

I.2 METODE

For at belyse ovenstående problemformulering bedst muligt, har jeg valgt at benytte mig af både litteraturstudier og indsamling af artikler.

Med udgangspunkt i litteraturen forsøger jeg at skabe et teoretisk udgangspunkt for opgavens indhold og diskussion af problemformuleringen, samt at skitsere et historisk perspektiv på kategoriseringen af handlinger som leder til andres død.

Artiklerne har jeg valgt at anvende som empirisk diskussionsunderlag, idet jeg mener at problemformuleringen herigennem, med grund i teorikapitlet og historikken, kan diskuteres og belyses ud fra konkrete eksempler. Jeg anvender mig af avisartikler fra *Sydsvenska Dagbladet* omhandlende mordet på udenrigsminister Anna Lindh og rettergangen heromkring i perioden 10/9 2003 – 14/4 2004. Jeg mener, at mediernes dækning af mordet og rettergangen både indeholder et udtryk for en allerede eksisterende opinion omkring bevidste kategorier og kan være med til at belyse de mere ubevidste.

Som teoretiske udgangspunkter til belysning af problemstillingen har jeg valgt at benytte mig af socialkonstruktivisme, antropologiske teorier om kognition og Michel Foucaults teorier om magtens mikrofysik samt James Scotts teorier om kategorisering som et muligt magtmiddel.

Ved at anvende både litteratur og artikler håber jeg at kunne skabe både bredde og dybde i diskussionen omkring kategoriernes funktion, forandring og effekt på sine anvendere.

På denne måde håber jeg at kunne belyse og besvare alle opgavens tre delspørgsmål; nemlig hvilke funktioner har rettens kategorier, hvordan forandres de og hvordan påvirker de sine anvendere.

I.3 OPGAVENS DISPOSITION

For at forsøge at skabe en rød tråd gennem opgavens behandling af problemformuleringen har jeg valgt at i:

Kapitel II præsentere opgavens teoretiske udgangspunkter.

I kapitel III at give historiske eksempler på kategoriseringen af handlinger som har ført til andre menneskers død.

I kapitel IV at gennemgå et nutidigt empirisk materiale i form af avisartikler om mordet på udenrigsminister Anna Lindh og rettergangen mod hendes attentatmand.

I kapitel V at diskutere det historiske og nutidige empiriske materiale i forhold til hinanden ud fra teorierne præsenteret i kapitel II. I slutningen af kapitlet forsøger jeg at sammenfatte materialet i konklusioner, i form af svar på problemformuleringens tre delspørgsmål.

Til sidst en afslutning.

KAPITEL II

TEORI

En enfaldig despot kan betvinga slavar genom att belägga dem med bojor; en verklig statsman binder dem ännu starkare genom deras egna idéers bojor; det är vid förnuftets fasta plan han fäster den första länken; bojorna är så mycket starkare som vi inte vet hur de är sammansatta utan tror att de är vårt eget verk; förtvivlan och tiden fräter sönder kedjor av järn och stål, men förmår ingenting mot vanan att förbinda vissa idéer med varandra; de gör bara bandet dem emellan ännu starkare, och på hjärnans mjuka fibrer vilas de starkaste rikens orubbliga grundvalar.²

I dette kapitel præsenterer jeg forskellige teorier som jeg mener kan belyse min problemstilling og i en senere diskussion være anvendelige i kombination med empirien til et forsøg på at besvare denne. Jeg præsenterer således socialkonstruktivisme for at forsøge at belyse hvordan de retslige kategorier skabes og forandres, kognitiv antropologi for at undersøge hvilken form og funktion kategorierne har, og Michel Foucaults teorier om magtens mikrofysik samt James Scotts om statslig skematisering og klassifikation for at vise mulige effekter og konsekvenser kategorierne kan have for sine anvendere.

II.1.1 SOCIALKONSTRUKTIVISME

John Searle skriver i *Konstruktionen av den sociala verkligheten*, at mennesker lever i en verden som består af to slags fakta; "institutionelle" og "rå". De rå beskrives som fakta som er upåvirkelige af menneskelige ideer og uafhængige af menneskeskabte institutioner, mens institutionelle fakta er helt afhængige af menneskelige overenskomster og først får en objektiv eksistens, når mennesker bestemmer sig for at det forholder sig sådan. Searle skriver om sammenhængen mellem de to former af fakta, at "Sanningen är att vi härleder den största delen av vår metafysik från fysiken."³ Der findes således ingen institutionelle fakta uden rå fakta, og de institutionelle beskrives bedst som en overbygning og ny funktionstilskrivning på de rå.⁴

Searle skriver videre, at de ting som findes i verden har forskellige former for egenskaber; sådanne som er uafhængige af observatørens attituder imod dem (af Searle kaldet intrinsikale egenskaber) og sådanne som eksisterer i forhold til observatørens eller anvenderens intentionalitet (af Searle kaldet iagttagelse/anvenderrelative egenskaber). Således kan en ting have intrinsikale egenskaber som at det fx består af en metallegering og et stykke træ og samtidigt have den anvenderrelative egenskab at det er et skærebælte. Denne sidste egenskab og benævnelse eksisterer alene fordi mennesker anvender, betragter og benævner det som et skærebælte; dette er ikke en egenskab som er intrinsikal for tingen; og det er denne relativitet som Searle er interesseret af.⁵

Eva Friis skriver i sin afhandling *Sociala utredningar om barn*, at Vivien Burr sammenfatter de socialkonstruktivistiske teorier under fire filosofiske præmisser som Friis også tilslutter sig. Disse beskrives som; 1) en kritisk indstilling til selvklar kundskab, 2) historisk og kulturel specifitet, 3) kundskab produceres og opretholdes i sociale processer og 4) ideen om at der

² Michel Foucault *Övervakning och straff* Arkiv förlag, Lund 1987 s. 122 (Citat af J.M Servan 1767)

³ John R. Searle *Konstruktionen av den sociala verkligheten*, Daidalos, Göteborg 1997 s. 20

⁴ Searle 1997 s. 70

⁵ Searle 1997 s. 23 - 24

findes en sammenhæng mellem kundskab og social handling.⁶ For denne opgave er det punkt 2 og 4 som er mest interessante. Friis udvikler, med udgangspunkt i Burr, punkt 2 til: "De sätt som vi förstår och kategoriserar verkligheten på är inte en reflektion av världen 'därute' utan en produkt av historiskt och kulturellt specifika föreställningar om världen."⁷ Punkt 4 udvikles på samme måde til: "De sätt som vi handlar på förutsätter särskilda former av kunskap. Detta betyder att olika sociala världsbilder leder till olika sociala handlingar, samtidigt som en bestämd världsbild innebär att vissa former av handlingar framstår som naturliga och normala, medan andra former är otänkbara eller oacceptabla."⁸ Disse teoretiske grundpræmisses er interessante for denne opgave, idet dens formål er at forsøge at belyse hvilke funktioner retslige kategorier har, og hvordan formen påvirker sine anvendere. Videre peger punkterne på, hvordan vi gennem socialt producerede grænser for normalt og unormalt kan tilskrive rå fakta, i form af handlinger, anvenderrelative egenskaber. Menneskets handlinger defineres gerne som forkerte eller rigtige med henvisning til en større eller mindre grad af "naturlighed". Rå fakta (handling) defineres/klassificeres/dømmes således med rod i konstruerede værdier (sociale fakta), men appliceres gerne med henvisning til naturvidenskabelige sandheder om mennesker og menneskelighed.

Socialkonstruktivismen kritiseres ofte for sine indeboende relativisme, og dens tilhængere tilskrives en manglende vilje til at forsøge at hjælpe med at løse de problemer som identificeres. Men som Ester Pollack skriver, i sin afhandling *Medier och brott*, findes der forskellige retninger indenfor den konstruktivistiske skole som har forskellige grader af samfundsengagement. Hun citerer Surette som mener at: "The *strict constructionist* can be said to be more concerned with the mechanisms of reality construction, the *contextual constructionists* more concerned with the effects of the constructed realities."⁹ I denne opgave forsøger jeg at vende mig til den kontekstuelle side, idet jeg både er interesseret af retslige kategoriers konstruktion og funktion OG af deres effekter eller påvirkning på sine anvendere.

II.1.2 DEN SOCIALE VIRKELIGHED

Searle mener, at der findes tre aspekter af den sociale virkelighed som man nødvendigvis må kunne identificere hvis man vil forstå denne sfæres opkomst, eksistens og forandring. Disse tre teoretiske bestanddele kalder Searle "tildeling af funktion", "kollektiv intentionalitet" og "konstitutive regler".

Den første del betyder, at mennesker ser og opfatter ting omkring dem i termer af deres funktion og dennes værdi. Den sociale virkeligheds struktur er således usynlig for alle som lever i den; det er for mennesket ofte sværere at se de ting som findes i dets omgivelser i termer af tingens egen sammensætning eller som et naturfænomen, end det er at beskrive den i sine socialt definerede funktionelle termer. "Därför lär sig barn att se bilar i rörelse, dollarsedlar och vattenfyllda badkar; och det är bara genom att abstrahera som de förmår se dessa som kroppar av metall i linjära banor, cellulosa-fibrer med gröna och gråa fläckar eller emaljbelagda, konkava järnföremål innehållande vatten."¹⁰ Denne funktionsfiksering indebærer også, at mennesker "opdager" funktioner i naturen som placeres i relation til det værdisystem vi anvender. Searle skriver at med hensyn til naturens intrinsikale egenskaber "[...] finns det inga fakta om funktioner utöver fakta om orsaker."¹¹ Når noget benævnes som en funktion forvandles det gennem

⁶ Eva Friis *Sociala utredningar om barn*, Sociologiska Institutionen Lunds Universitet, Lund 2003 s. 26

⁷ Friis 2003 s. 26

⁸ Friis 2003 s. 26 - 27

⁹ Ester Pollack *En studie i Medier och Brott* Institutionen för journalistik, medier och kommunikation Stockholms universitet, Stockholm 2001 s. 62 (min kursiv)

¹⁰ Searle 1997 s. 18

¹¹ Searle 1997 s. 30

værditilskrivning fra at være en intrinsikal årsagssammenhæng eller egenskab, til at blive en anvender/iagttagersrelativ funktion. Men som Searle skriver; "Funktioner är aldrig intrinsikala; de tildelas i förhållande till användares och iakttagares intressen."¹²

Den kollektive intentionalitet er når "[...] jag gör någonting bara som en del av det vi gör."¹³ Ifølge Searle kan den kollektive intentionalitet ikke forklares gennem en reducere til en individuel sådan; helheden er mere end summen af delene; "Ingen mängd 'jag-medvetanden' [...] bildar tillsammans ett 'vi-medvetande'".¹⁴ Videre mener Searle, at den individuelle intentionalitet hvert menneske har er afledt fra en mere primitiv, kollektiv intentionalitet som de har tilfælles.¹⁵ Denne idé indebærer, ifølge Searle, ikke nødvendigvis at man må forklare den kollektive intentionalitet som en ekstern verdensånd eller overbevidsthed, men i stedet, at man skal acceptere at formen på individens interne mentale liv kan have formen "vi anser", og at det "jeg" anser kan eksistere parallelt hermed eller uddrag heraf.¹⁶

"En del regler reglerar inte bara, utan de skapar också själva möjligheten till vissa aktiviteter."¹⁷ Disse regler kalder Searle konstitutive, og det er sådanne som, gennem vor tillem্পning, muliggør og skaber sociale og institutionelle fakta. Searle anvender et eksempel med skak; reglerne for dette spil regulerer ikke en allerede eksisterende aktivitet, men skaber selve muligheden for at denne kan finde sted. Reglerne for skak er således konstitutive, idet et skakspil skabes og muliggøres af at mennesker følger bestemte regler.¹⁸

Searle mener videre, at der findes regler som sætter grænser for allerede eksisterende handlinger og former for opførelse; disse kalder han regulative regler. Searle eksemplificerer med lovstiftningsmæssige definitioner af forskellige former for forbrydelse. Vigtigt i den sammenhæng, og interessant for denne opgave, er at Searle påpeger, at en regulativ regel; fx "du må ikke slå ihjel", ved overtrædelse og sanktionering skaber eller efterfølges af en konstitutiv regel. Dette indebærer at bestemte handlinger udført under bestemte forudsætninger konstituerer en kategori som fx "mord"¹⁹. Sammenligner man dette med skakspillet kan man sige, at skak kun spilles hvis man følger bestemte regler, på samme måde som en handling kun klassificeres som mord hvis den er udført efter et, i forvejen afgrænset og defineret mønster, eller følger bestemte paragrafformede "spilleregler".

Searle beskriver de konstitutive regler med formlen: "X räknas som Y i C."²⁰ For denne opgave er det disse regler som er interessante. De regulerende regler findes i de fleste samfund i en variant eller form af den kristne verdens 6. bud "Du må ikke slå ihjel", men det er de konstitutive regler som afgør hvornår gerninger bør placeres indenfor denne kategori; hvornår omstændigheder, handling og involverede har formen C og handlingen X derfor regnes som Y. Dét denne opgave skal undersøge er således hvordan det bestemmes hvilken form af C skal have, hvordan denne som kategori anvendes og påvirker sine anvendere.

II.1.3 KONSTRUKTIONEN AF SOCIALE PROBLEMER OG REGULERINGEN AF DEM

Det socialkonstruktivistiske perspektiv er anvendt i studier af meget varierende form og retning, og én som er interessant for denne opgave handler om teorier om sociale problemer som

¹² Searle 1997 s. 33

¹³ Searle 1997 s. 38

¹⁴ Searle 1997 s. 39

¹⁵ Searle 1997 s. 39

¹⁶ Searle 1997 s. 40

¹⁷ Searle 1997 s. 42

¹⁸ Searle 1997 s. 42

¹⁹ Searle 1997 s. 64

²⁰ Searle 1997 s. 57

socialt konstruerede. Malcolm Spector og John Kitsuse definerer, i *Constructing Social Problems*, sociale problemer som "[...] the activities of individuals or groups making assertions of grievances and claims with respect to some putative conditions."²¹ Ester Pollack påpeger, i sin afhandling, en sådan definitionsindbygget relativisme med henvisning til en tidligere definition af Fuller og Myers. I denne gøres det klart, at et socialt problem kun er et socialt problem så længe det opfattes og behandles som et sådant af det samfund hvori det forekommer; "[...] if conditions are not defined as social problems by the people involved in them, they are not problems to these people, although they may be problems to outsiders or scientists."²² Der er vel ingen tvivl om, at visse handlinger helt objektivt er skadelige for en samfund eller en gruppe, men denne skadelighed må, ifølge dette perspektiv, opfattes og defineres som sådan af gruppen selv for at være et virkeligt socialt problem. Jeg mener, at rettens kategorier kan ses som et udtryk for hvilke handlinger eller fænomener et samfund opfatter som problematiske og nødvendige at regulere. Videre viser retsreglernes form og indhold hvilke aspekter retsvæsnen skal bemærke og lægge vægt på som afgørende i forståelsen af handlinger og den værdimæssige bedømmelse af strafmulighederne.

Visse handlinger opfattes ofte som naturligt kriminelle, og tolkes og forstås sjældent som socialt konstruerede. Dette er tydeligt i bogen *Jarlens sekel*, som handler om 1200-tallets Sverige, hvor Dick Harrison i et af kapitlerne forsøger at undersøge i hvilken grad kristendommen kan siges at have præget og påvirket udviklingen det juridiske system i Sverige. Til dette formål anvender han sig af reguleringen af seksuelle handlinger med argumentet; "Dylika handlingar är så kallade *kulturella brott*, det vill säga de är inte självklara brott på samma sätt som ett mord eller en stöld, men de kan i vissa kulturer förlänas brottslig karaktär."²³ Mit udgangspunkt i denne opgave er, at alle forbrydelser og definitionen af dem er kulturelle, og jeg tilslutter mig Suzanne Wennberg når hun, i *Introduktion till straffrätten*, skriver at naturen ikke kender nogen forbrydelser.²⁴ Der findes naturligvis handlinger som strider imod forskellige naturlove, fx at som menneske kaste sig ud fra en klippe og håbe man vil svæve som en fugl, at forsøge at slukke en ildebrand med benzin osv., men "straffen" for overtrædelse af disse er ikke diskuterbar eller mulig at udsætte; den falder på én gang og uden pardon. Alle andre forbrydelser er, mener jeg, kulturelle og således hverken selvklare eller naturlige. Visse handlinger er dog, gennem historien og i samfund af meget forskellig karakter, forbudte og kriminaliserede og kan således opfattes, som de bliver det af Harrison, som forudgivne forbrydelser. Selve den kriminaliserende betegnelse som er interessant i denne sammenhæng, nemlig mord, kan sikkert genfindes i de fleste samfund og tider, men dét betyder ikke, tror jeg, at den er naturlig eller at handlinger tilskrives denne overskrift gennem samme proces eller på samme måde, eller at den handling som kaldes mord i én sammenhæng, nødvendigvis vil blive det i en anden også.

Det konstruktivistiske perspektiv på sociale problemer og den retslige definition af dem indebærer således, at der ikke findes "naturmodstridige" handlinger som menneskeligheden grundlæggende vil værges sig mod gennem forbud og sanktioner, men at vi selv definerer hvad som er forbudt, og at enhver (i princippet) handling i ret sammenhæng kan kriminaliseres. Som Pollack skriver, varierer det over tid hvilke handlinger som defineres som forbudte og problematiske og hvilke definitioner af disse som har haft betydning og har fået opmærksomhed.²⁵

²¹ Malcolm Spector & John I. Kitsuse *Constructing Social Problems* Aldine De Gruyter, New York 1987 s. 75

²² Pollack 2001 s. 62 (i fodnoten)

²³ Dick Harrison *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-tallets Sverige* Ordfront, Stockholm 2002 s. 171 (min kursiv)

²⁴ Suzanne Wennberg *Introduktion till Straffrätten* Norstedts Juridik AB, Stockholm 1998 (femte oplagan) s. 9

²⁵ Pollack 2001 s. 64. Ester Pollack anvender sig i sit studie af rapportering omkring ungdomskriminalitet i årene 1955, 1975 og 1995 for at forsøge at undersøge om definitionerne og berettelserne varierer eller er stabile over tid.

II.2.1 KOGNITIVE KATEGORIER

"Classification is the conceptual arrangement of things."²⁶ Med denne tilsyneladende meget selvklaare frase indledes et længere afsnit om klassifikation og antropologiske studier heraf i *The Dictionary of Anthropology*. Ud fra ovenstående afsnit om socialkonstruktivisme bliver det dog tydeligt, at selve den kognitive arrangering af ting og hændelser i forskellige grupper og kategorier er mere kompliceret og uforudsigeligt end hvad den enkle, men helt korrekte, beskrivelse af klassifikation lader ane.

II.2.2 INDIVIDETS KOGNITIVE KATEGORIER

Antropologer har længe været interesserede af at finde muligheder for at i sine studier af fremmede kulturer opnå "the native point of view", og herigennem forstå hvordan værtsfolket og informanterne opfattede, forstod og forklarede den verden de levede i. I *Anthropological Theory - An Introductory History* skriver Jon McGee og Richard Warms, at etnovidenskaberne udvikledes som en kritik af det traditionelle feltarbejde, hvor vestlige perceptionskategorier og klassifikationer blev påtvunget indsamlet materiale, og derigennem ødelagde eller forvrængte dette. Etnovidenskabens underliggende teoretiske forudsætning var, at kultur er et sæt mentale eller kognitive modeller som indebærer at mennesker ser og forstår forskelligt.²⁷ Disse modeller skulle etnografen afdække gennem strukturerede interview og komponentiel analyse, for at afgøre hvordan/med hvilken logik objekterne og ideerne indenfor hver indfødt kategori sorteredes. Når den rette model og sorteringsanvisning på denne måde var udledt, skulle etnografen være i stand til at tænke og klassificere som en indfødt.²⁸ Denne retning kritiseredes, ifølge McGee og Warms, hårdt for sin indbyggede relativisme. Den inspirerede dog til videre udvikling indenfor kognitiv antropologi, hvor det ikke var kategorierne i sig selv som var interessante, men de mentale processer hvorigennem symboler og ideer forenedes til kategorier. Indenfor denne retning mente man, at menneskets kognitionsprocesser måske nok til stor del byggede på anvendelsen af forskellige kategorier, men den ansås samtidigt at være meget mere kompleks end hvad taksonomier afdækket på denne måde kunne vise. Den tidlige etnovidenskab mente, at kategoriseringen skete gennem at mennesker i hovedet gennemgik en mental liste af typiske træk som ville lede til korrekt klassificering af et objekt eller fænomen. McGee og Warms anvender sig af et eksempel med æbler; ifølge etnovidenskaben bygger klassifikationen af disse på den mentale checkliste; "Apple = red, round, stem."²⁹

Repræsentanter for den senere kognitive antropologi mener derimod, at mennesker forstår ting i forhold til mentale prototyper i form af skemaer som er abstrakte repræsentationer af hændelser omkring det. "Thus a child will recognize an object that is green, round, and has no stem as an apple because it fits the general schema of 'appleness', rather than because it matches an exact list of traits."³⁰ Disse skemaer beskrives i *The Dictionary of Anthropology* som "[...] highly generalized, culturally specific knowledge structures that help generate appropriate inferences. They fill in the gaps by supplying information that is usually taken for granted, thus enabling individuals to identify actions, events and consequences based on only brief exposure to only partial

²⁶ Ed. Thomas Barfield *The Dictionary of Anthropology* Blackwell Publishers 2000 s. 64

²⁷ R. Jon McGee & Richard L. Warms *Anthropological Theory. An introductory History* Mayfield Publishing Company, London & Toronto 2000 (Second edition) s. 370

²⁸ Forfatterne eksemplificerer med en tekst af Harold C. Conklin som handler om hvordan Hanunóo-folket på Filippinerne klassificerer farver på en helt anden måde end vi. Han udgår fra en idé om at evne til at skelne mellem forskellige farver er almenmenneskelig, men måden man gennem sproget klassificerer og ordner dem på varierer. Således inddeler Hanunóo-folket farver i kategorierne ma biru, ma lagti, ma rara og ma latuy. Den første indeholder alle mørke farver (sort, violet, blå, mørkegrøn og mørkegrå), ma lagati dækker alle meget lyse farver, ma rara indeholder alle rødlige farver og ma latuy det lysegrønne, lysebrune og gule. McGee & Warms 2000 s. 375

²⁹ McGee & Warms 2000 s. 371

³⁰ McGee & Warms 2000 s. 371

information."³¹ De kognitive antropologiske studier tyder således på at individer forstår og tolker verden ud fra forskellige, og løst sammenvævede, skemaer som selv fylder den information i som er nødvendig for at en handling, udsagn eller fænomen skal kunne forstås. Dette kan være en fordel hvis individet ikke har kendskab til alle nødvendige informationer, men det kan også indebære at konklusioner slutes på grundlag af forkerte oplysninger som skemaet selv har indsat, og som ikke vil kunne genfindes i en komplet "genudsendelse" af det skete eller sagte. Skemaets udformning og måden det udfylder kundskabshuller på er, ifølge den kognitive antropologi og socialkonstruktivismen, ikke universelt eller statisk. Tværtimod varierer det afhængigt af hvilke historiske, kulturelle og sociale kontekster tolkningen og de kognitive bevægelser foregår i. Dette indebærer at samme handling eller fænomen kan behandles og tolkes meget forskelligt afhængigt af hvilket eller hvis skema det behandles i.

II.2.3 RETTENS KOGNITIVE KATEGORIER

Teoribøgernes beskrivelser af retssystemet, for den ikke-jurakyndige, begynder fra oven og arbejder sig nedad i detaljerne. Selve fremstillingen af retten og dens funktioner er interessant for denne opgave, idet den giver nybegynderen en tydelig vejledning i hvordan teoretisering og konkludering bør foregå om retslige emner. Retssystemets love indeholder nøglen til hvordan klassificering skal foregå herindenfor, og hér er idealet et tydeligt klassifikationshierarki eller afkrydsning af liste med bestemte træk; ikke et løst skema som selv udfylder tomme huller.

Håkan Hydén skriver i *Rättsregler. En introduktion till juridiken*, at retssystemet kan inddeles i forskellige kategorier med udgangspunkt i reglernes plads og funktion i forhold til samfundet i øvrigt. Der findes således seks forskellige retstyper; civilret, offentlig ret, strafferet, procesret, international privatret og folkeret. Visse af disse er endvidere underopdelt i flere kategorier.³² For denne opgave er det strafferetten som er interessant.

Hydén skriver, at strafferetten formelt regulerer forholdet mellem staten og dens medborgere, men at dens egentlige formål er at styre samfundsmedlemmernes indbydes forhold og at herigennem sikre opretholdelsen af social orden. Strafferettens lov er *Brottsbalken*. Dennes første paragraf definerer hvad "brott" er; "Brott är gärning, för vilken i denna balk eller i annan författning är stadgat straff som nedan sägs."³³ Det gøres således tydeligt klart at en handling, for at betragtes som kriminel, må være defineret og findes med i dette katalog.

Hver forbrydelse er således defineret gennem en beskrivelse af hvad som skal være sket for at overtrædelsen foreligger i fuldbyrdet form; denne beskrivelse har form af rekvisitter; "[...] krav som måste vara uppfyllda för att brottet ifråga skall föreligga."³⁴ Hydén skriver, at rekvisitten anvendes til at afgøre hvilke omstændigheder omkring den formodede forbrydelse som skal tilmåles betydning - den udpeger de fakta som kan være/er relevante for sagen.³⁵ Denne form for rekvisitter kaldes objektive og definerer hvilke ydre omstændigheder som må foreligge for at en vis gerning kan klassificeres som kriminel.

Susanne Wennberg skriver, i *Introduktion till Straffrätten*, at opfyldelsen af objektive rekvisitter ikke er nok til at dømme folk; for at den hvis handlinger kan klassificeres som en bestemt forbrydelse ud fra disse rekvisitter skal kunne straffes, må en anden form for rekvisitter; subjektive, også være opfyldte.³⁶ De subjektive handler om graden af personligt ansvar den mistænkte eller tiltalte opfylder, og er afgørende for om og hvor hårdt den mistænkte kan dømmes. Hydén skriver,

³¹ Barfield 2000 s. 67

³² Håkan Hydén *Rättsregler. En introduktion till juridiken* Studentlitteratur, Lund 2000 s. 25

³³ Hydén 2000 s. 39

³⁴ Wennberg 1998 s. 21

³⁵ Hydén 2000 s. 17

³⁶ Wennberg 1998 s. 26

at der findes tre former for subjektive rekvisitter; dolus, culpa og casus, som i svensk ret benævnes som henholdsvis uppsåt, vårdlöshet eller försummelse/ våda- eller olyckshändelse.³⁷ Wennberg skriver, at uppsåt i rettens kategorier findes i tre forskellige former; direkte, indirekte og eventuel, og definerer dem således: "*Direkt uppsåt*, dolus directus, till en viss effekt föreligger när gärningsmannen just eftersträver att uppnå effekten. [...] *Indirekt uppsåt*, dolus indirectus, till en viss effekt föreligger, när gärningsmannen inser att effekten kommer att inträda som en följd av handlingen utan att den är vad han eftersträver [...]. *Eventuellt uppsåt*, dolus eventualis, [...] föreligger om gärningsmannen inser att effekten är möjlig och det dessutom förhåller sig så att han skulle ha företagit handlingen, även om han varit helt säker på att effekten skulle inträffa."³⁸

At objektive rekvisitter er dækkede og der foreligger subjektiv dækning leder, ifølge Wennberg, ikke altid til straf; der findes mulighed for betænkning omkring undtagelser formuleret som ansvarsfrihedsgrunde. Disse er samtykke, angreb på egen retssfære, nødværn, laga befogenhet og förmans befallning.³⁹ Videre tages der i behandling og strafudmåling hensyn til formildende omstændigheder. Disse kan være om forbrydelsen er foranledt af andres krænkelser mod gerningsmanden, medmenneskelig medfølelse, mentale handicap eller psykiske/emotionelle problemer med kontrol over sine handlinger.⁴⁰ Forefindes nogle af disse første, kan straffen lægges indenfor rammens nedre del, men påvises alvorlig psykisk sygdom, kan forbryderen ikke idømmes et tidsbestemt fængselsstraf, men må i stedet overlades til retspsykiatrisk pleje - gerne på ubestemt tid hvis forbrydelsen er af alvorlig karakter og den dømte formodes at udgøre en fortsat trussel mod samfundet og/eller sig selv.⁴¹

De retslige kategorier som er interessante for denne opgave findes i brottsbalkens tredje del under overskriften "Brott mot liv och hälsa";

1 § Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.

2 § Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.

7 § Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.⁴²

Wennberg skriver, at den indledende paragraf hverken opstiller begrænsninger (rekvisitter) for hvordan handlingen skal være begået, og at den heller ikke har nogen krav på en høj grad af uppsåt; kategoriseringen af en handling som *mord* er mulig hvis det kan lægges udenfor tvivl, at gerningsmanden må have indset at hans/hendes handlinger skulle kunne lede til ofrets død og at han/hun alligevel, med denne viden, skulle have handlet som han/hun gjorde.⁴³ Dråp er en kategori hvori "uppsåtligt dödande" med formildende omstændigheder, som fx medlidenhedsdrab,

³⁷ Hydén 2000 s. 40

³⁸ Wennberg 1998 s. 26 - 27 (min kursiv)

³⁹ Wennberg 1998 s. 33 - 34

⁴⁰ Wennberg 1998 s. 78

⁴¹ Wennberg 1998 s. 77 - 78

⁴² Carl Holmberg, Bengt Hult, Madeleine Leijonhufvud & Suzanne Wennberg *Kommentar till Brottsbalken* Fritzes Förlag, Stockholm 1995 s. 152, 154 & 174

⁴³ Wennberg 1998 s. 40 (således er dolus eventualis tilstrækkelig som subjektiv rekvisit)

placeres.⁴⁴ Både kategorien *mord* og *dråp* forudsætter en eller anden form eller grad af uppsåt; kan en sådan ikke bevises klassificeres det uagtsomme drab som "vållande till annans död".⁴⁵

II.2.4 KATEGORISAMMENSTØD?

Afsnittene om henholdsvis individets og rettens kategorier tyder, mener jeg, på at den retslige tænkning foregår i kategorier som er mere velafgrænsede end dem som anvendes i andre sammenhænge. Retslig tænkning bygger på den form af klassificering som den tidlige etnovidenskab forsøgte at afdække (at man klassificerer og ræsonnerer ved hjælp af gennemgang af en liste af træk, som man gennem erfaring og socialisering har lært at genkende bestemte fænomener eller objekter på) mens "almindelige" mennesker som ikke har intern kendskab til den juridiske sfære anvender sig af mere skematiske og abstrakte repræsentationer til at klassificere og agere efter. Her findes, mener jeg, således et indbygget modsætningsforhold i rettens og almenhedens måder at klassificere hændelser på. Dette er ikke nødvendigvis problematisk i forståelsen at retten som system skal og bør fungere som ethvert socialt individ, men det er, mener jeg, interessant for undersøgelsen af hvordan rettens kategorier skabes, forandres, anvendes og påvirker sine anvendere.

II.3 "MAGTENS MIKROFYSIK" - MICHEL FOUCAULT & JAMES SCOTT

Michel Foucault skriver i *Övervakning och straff*, at der i 1700-tallet skete en forandring i måden hvorpå kontrol udøves over kroppe og individer. Denne opnås gennem konstant overvågning som "[...] snarare gäller verksamhetens förlopp än dess resultat och som äger rum enligt en kodifiering där tid, rum och rörelser är så snävt inrutade som möjligt."⁴⁶ Foucault mener, at denne kontrol havde som formål at gøre kroppen både fjælig og nyttig, og han benævner metoderne anvendt hertil som "disciplin". Denne disciplin tager, ifølge Foucault, sit udgangspunkt i en inddeling og fordeling af individer i rummet. Denne opdeling muliggøres af et antal forskellige teknikker som alle har til formål at sikre, at der skabes bestemte pladser som er afsatte til bestemte formål eller grupper af mennesker, og at disses grænser ikke overskrides af handlinger eller individer som ikke bør befinde sig eller udføres indenfor dette område. Foucault anvender et sygehus som eksempel; "[...] Flottans sjukhus måste alltid vårda de sjuka, men för att göra det måste det fungera som filter, en inrättning som når fast och rutar in, det måste få ett fast grepp om all denna rörlighet och allt detta myller genom att upphäva sammanblandningen mellan det olagliga och det onda."⁴⁷ Foucault skriver dog videre, at rum som skabes på denne måde, ikke er helt lukkede eller ensidige, men at de tillader cirkulation og forbindelser rummene imellem. Dette sker dog under kontrollerede former og efter et i forvejen bestemt mønster og regelsæt.⁴⁸ "Det är rum som både er reella – eftersom de bestämmer hur byggnader, salar, möbler skall disponeras – och teoretiska – eftersom karakteriseringar, värderingar och hierarkier projiceras på dessa dispositioner."⁴⁹

I denne sammenhæng er denne del af Foucaults ideer interessante fordi de, mener jeg, viser hvordan menneskets mentale kategorier kan tage sig fysisk udtryk. Som Foucault skriver, ligger bestemte ideer og verdensopfattelser til grund for de fysiske opdelinger, og disse tildeles herigennem en værdi som viderebefordres til de mennesker hvis handlinger og adfærd bestemmer deres plads i et eller flere rum. Interessant for denne opgave er videre Foucaults betoning af, at

⁴⁴ Wennberg 1998 s. 41

⁴⁵ Wennberg 1998 s. 41

⁴⁶ Foucault 1987 s. 161

⁴⁷ Foucault 1987 s. 169

⁴⁸ Foucault 1987 s. 174. Foucault eksemplificerer med skoleklassen hvor eleverne sad placerede efter alder og personlighed, men hvor disse placeringer kunne forandres efter alder og efter skoleledelsens beslutninger.

⁴⁹ Foucault 1987 s. 174

rummet, trods sin relative åbenhed og fleksibilitet, har til formål at ensrette aktiviteterne som sker indenfor dets grænser, og at ukontrolleret sammenblanding opfattes som farligt og negativt.

Denne opdeling og ordning af mangfoldigheden til et antal begrænsede kategorier (i form af fysiske og mentale rum) er, ifølge Foucault, en forudsætning for det han benævner som ”magtens mikrofysik”.⁵⁰ Foucault er kendt for sin beskrivelse af magt som noget meget diffust; magten er ”[...] inte någonting man äger, den överförs inte som en egendom, utan fungerar som ett maskineri. Och även om dess pyramidformade uppbyggnad utmynnar i en högsta ’chef’, är det apparaten i sin helhet som alstrar ’magt’ och fördelar individerna inom dess permanenta och oavbrutna fält.”⁵¹ Dette gør det, ifølge Foucault, muligt for den disciplinære magt at være næsten usynlig og samtidigt findes overalt, idet sammenvævningerne (magten som relationel) på kryds og tværs muliggør konstant kontrol over dem som har til opgave at kontrollere.⁵² Det er takket være denne udformning (konstant kontrol gennem at magten findes i relationen og ikke koncentreret hos et individ) som magten får sin ”fysik” og kan påvirke og forme individets krop. Det er denne fysiske kontrol over individet som Foucault benævner ”magtens mikrofysik” og denne er interessant for denne opgave idet den, ifølge Foucault er mulig og tager sig udtryk gennem ”[...] att utveckla en hel uppsättning av rum, linjer, skärmar, ljuskäglor, graderingar och, åtminstone i princip, utan att tillgripa vare sig övermått eller våld. En makt som till synes är mindre ’kroppslig’ ju mera raffinerat ’fysisk’ den är.”

For denne opgave er Foucaults teorier om magtens mikrofysik interessante, idet de peger på de fysiske eller mærkbare konsekvenser for individet usynlige relationer og mentale opdelinger eller kategorier kan få. Foucault er således anvendelig til at problematisere de socialt konstruerede kategorier som et muligt udtryk for magt og eventuelt tvang. Videre viser Foucaults teorier, at der ligger en enorm magt i selve kategoriseringen og opdelingen af både fysiske og kognitive rum; udformningen af de retslige kategorier som alle må følge og tænke efter giver adgang til næsten ubegrænset magt, idet det hér afgøres hvor grænserne mellem normalt og unormalt, godt og dårligt, forbudt og tilladt, rigtigt og forkert skal trækkes, og samtidigt hvilke privilegier eller forbud individerne på de forskellige sider skal tildeles eller hæmmes med.

Lignende tanker om den magt som findes i klassifikation og opdelingen af virkeligheden findes i James Scott’s bog *Seeing like a State*. Scott skriver om forskellige eksempler på hvordan statsmagter gennem kategorisering og simplificering har forsøgt at gøre samfund ”læselige” med formålet at ”[...] arrange the population in ways that simplified the classic state functions of taxation, conscription, and prevention of rebellion.”⁵³ Scott skriver, at de formoderne stater på mange afgørende punkter var ”blinde”; ”It lacked, for the most part, a measure, a metric, that would allow it to ’translate’ what it knew into a common standard necessary for a synoptic view.”⁵⁴ Dét Scott er interesseret af at undersøge i sin bog, er hvorfor så mange statslige forsøg på at forbedre samfundsforholdene er endt i store katastrofer som fx ”Det store spring fremad” i Kina, kollektivering i Rusland og tvangsforflytninger i Tanzania, Mozambique og Etiopien. Scott skriver, at ”Designed or planned social order is necessarily schematic; it always ignores essential features of any real, functioning social order.”⁵⁵ James Scott er interessant i denne sammenhæng, fordi han peger på, at der ofte findes en mulig modsætning mellem formen på den sociale viden som anvendes praktisk individer imellem, og dén stater applicerer på sine undersåtter med forskellige formål. Scott lægger vægt på, at han ikke er imod hverken bureaukratisk planlægning eller statens

⁵⁰ Foucault 1987 s. 175

⁵¹ Foucault 1987 s. 207

⁵² Foucault 1987 s. 207

⁵³ James C. Scott *Seeing like a State* Yale University Press, New Haven and London 1998 s. 2 (min kursiv)

⁵⁴ Scott 1998 s. 2

⁵⁵ Scott 1998 s. 6

kategoriseringer; derimod forsøger han at lægge grunden for "[...] a case against an imperial or hegemonic planning mentality that excludes the necessary role of local knowledge."⁵⁶

Som nævnt er det ikke retten og dennes kategorier Scott undersøger, men jeg mener at hans påpegelser af en mulig problematik i mødet mellem statslige kategoriseringer og individets handlinger og forståelse heraf, er interessant for denne opgave. Scott anvender sig i sin bog overhovedet ikke af Foucault eller af dennes ordbrug, men jeg mener at han alligevel er interessant at kombinere med Foucault, idet Scott viser håndgribelige eksempler på hvordan den mentale inddeling og kategorisering af mennesker, handlinger og områder får fysiske konsekvenser, på hvordan disse ikke altid stemmer overens med de positive eller forbedrende intentioner og på hvordan disse kan tænkes at have en funktion ud fra et magtperspektiv. "Whatever their other purposes, the designs of scientific forestry and agriculture and the layouts of plantations, collective farms, ujamaa villages, and strategic hamlets all seemed calculated to make the terrain, its products, and its workforce more legible – and hence manipulable – from above and from the center."⁵⁷ Dette magtperspektiv er interessant fordi det peger på, at individet, når det agerer indenfor rettens/juraens domæne, må agere efter bestemte regler og præsentere sine opfattelser på en bestemt måde hvis dets handlinger og udsagn skal tilmåles betydning.

Kontrol og disciplin i et samfund over og mellem dets medlemmer muliggøres af en delt opfattelse af rigtigt og forkert; tilladt og forbudt. Mennesker kontrollerer hinanden så de afholdes fra at krydse grænsen til det forbudte, og hvis denne overtrædes kan de straffes og forsøges korrigeres på forskellig måde; eventuelt gennem ekskludering fra det samfund som de med sine handlinger opfattes som trusler imod. Definitionen af hvad som udgør en trussel og mod hvilke værdier denne er rettet, er forskellig i forskellige samfund og i forskellige tider; men som J.M Servan skriver i citatet som indleder dette kapitel, er disse kategoriseringer af farligt og sikkert, lovligt og ulovligt, stærke og mere bindende for forståelse end kæder af jern og stål. Ideer fremtvinger eller båndlægger andre ideer, og former således sine indehaveres synsfelt, mentale udfoldelsesmuligheder og således også deres rammer for fysisk handling.

⁵⁶ Scott 1998 s. 6

⁵⁷ Scott 1998 s. 2

KAPITEL III HISTORIK

If she weighs the same as a duck, she's made of wood.
And therefore...?
A witch!⁵⁸

Michel Foucault skriver i sin bog *Övervakning och straff*, at teoretiske distinktioner anvendt i retslig sammenhæng ikke kun er eller var abstraktioner; de medfører forskellige juridiske virkninger.⁵⁹ Citatet, som udgør en underoverskrift til dette kapitel, er hentet fra filmen *Monty Python and the Holy Grail* hvori Sir Bedemir ved hjælp af "logiske" kategoriseringer ræsonnerer sig selv og en hel landsby frem til, at en kvinde bestemt er en heks, og derfor bør brændes i overensstemmelse med landsbyboernes ønsker.⁶⁰ De historiske kategorier Foucault fremstiller, virker til tider ligeså absurde, men de er interessante for opgaven, idet de viser, at menneskets kategorier omhandlende rigtigt og forkert er forskellige i forskellige sammenhænge, at de udefra kan ses og analyseres som socialt konstruerede, men at de ikke desto mindre har haft og har *virkelige*, og til tider skæbnesvangre, konsekvenser for sine anvendere.

Foucault skriver, at "[...] definitionen på vad som är lagöverträdelser, deras hierarki efter allvarlighetsgrad, marginalen inom vilken det ryms ett vist överseende, vad som är tolererat i praktiken och det som är tillåtet enligt lagen – allt det har i stor utsträckning förändrats sedan två hundra år tillbaka [...]"⁶¹ Han skriver dog videre, at disse forskydninger ikke er det vigtigste at studere, og at proportionerne mellem hvad som er tilladt og forbudt gennem tiderne har været relativt konstant, men at det som straffes har gennemgået en forandring. Det er ikke kun forbryderen og hans handling som i retssystemet dømmes, men også de passioner, anomalier og drifter som formodes at ligge bagom disse, og det er i synet på og forståelsen af disse forandringerne findes⁶². Foucault skriver i indledningskapitlet til sin bog, at formålet med den er at undersøge hvordan straf har forandres fra at være noget som straffer en handling/en handlende krop, til at mere og mere indrette sig på at straffe sjælen og de underliggende drifter som formodes at ligge bag handlingen og som har styret den handlende krop.⁶³ Foucault skriver videre, at en retslig dom altid formuleres som en beslutning om straf eller ikke straf, men at den indeholder meget mere end dette; nemlig en bedømmelse af hvad som er normalt og unormalt⁶⁴. Foucault taler i denne sammenhæng om sager hvor psykiatrisk ekspertise inddrages, men jeg mener, at normalitetsafgrænsningen er en grundlæggende bestanddel i alle retssager og domslut. Det er hér det afgøres og defineres hvad som afviger fra den lovlydige norm, og hvordan det gør det. Det er hér et samfunds eksisterende kategorier og definitioner af normalt/unormalt, syn på menneskelighed, drifter, demokrati, forbrydelse tager sig tydeligst udtryk.

⁵⁸ *Monty Python and the Holy Grail*, Scene 5 (Sir Bedemir og Villager#1)

⁵⁹ Foucault 1987 s. 47 Foucault skriver her om hvordan et fuldt bevis kan lede til hvilken dom som helst, de halve til kropsstraf men aldrig til døden, at to halve beviser tilsammen danner et helt bevis, indicier kan aldrig uanset antal danne et fuldt bevis osv.

⁶⁰ Se eventuelt bilag 1 for præsentation af Sir Bedemirs argumentation og logik....

⁶¹ Foucault 1987 s. 25

⁶² Foucault 1987 s. 25 - 26

⁶³ Foucault 1987 s. 33

⁶⁴ Foucault 1987 s. 29

Som jeg skrev i forrige kapitel kan man, ud fra John Searle, sige, at denne opgave skal undersøge hvordan det bestemmes hvilken benævnelse et råfakta (i denne sammenhæng et menneskes død som følge af et andet menneskes handlinger) skal have gennem dets forvandling til et socialt gennem formen X regnes som Y i C. I dette kapitel anvender jeg mig af paragrafeksampler fra Sveriges gamle love for at belyse hvordan man tidligere beskrev og kategoriserede Y ved hjælp af C. Videre anvender jeg mig af eksempler på hvordan samme handling X (et menneskes død som følge af en andens handlinger) kan blive til et andet Y ved hjælp af en anden form for C. Kort sagt vil jeg med dette kapitel belyse at samme fakta (X) ved hjælp af forskellige socialt konstruerede kategorier (C) kan blive alt lige fra et uretfærdigt, foragteligt og brutalt mord til en retfærdig heksebrænding, henrettelse eller krigstab - og at dette har konsekvenser for kategorianvenderens kognitive og fysiske handlingsmuligheder.

III.1.1 NÅR X BLIVER TIL Y

I *Den dynamiska medeltiden* skriver Mickael Nordberg om retsudviklingen i middelalderen; "Relationerna mellan personer och grupper kom att styras av ett lagsystem baserat på vad som var eller blev lokal sedvänja. [...] Det ligger i sedvanerättens natur att den är mycket lokalt skiftande."⁶⁵ Dick Harrison skriver i *Jarlens sekel*, at den ret og lov man anvendte på ting i Sverige frem til 1200-tallet kun fandtes i mundtlig form. I 1300-tallet begyndte man at nedfælde reglerne skriftligt; nogle gjaldt for hele riget mens de fleste var specifikke for hvert landskap. "Ingen dåtida magthavare förefaller ha sett en inre motsägelse i denna dubbelhet. [...] Skillnaderna landsänderna emellan var så stora att en samlad lagstiftning skulle ha varit ytterst besvärlig att trumfa igenom."⁶⁶ Harrison opridser kort konturerne af en langvarig debat mellem historikere om hvorvidt de gamle landskabslove kan læses som vidnesbyrd om endnu ældre retsopfattelser eller om de er udtryk for magthavernes kontinentalt inspirerede nytænkning og forsøg på at forbedre grebet om de underlydende. Harrison selv skriver; "Jag förnekar inte att rättslige idéer kan spridas som intellektuellt tankegods länder emellan. Mottagarlandets sociala och ekonomiska struktur måste emellertid vara sådan att de nya reglerna kan införlivas med lokal sedvana. Annars lider reformen skeppsbrott på verklighetens klippor. [...] Lagar som inte kunde tillämpas infördes ej."⁶⁷ I det korte forord til *Sveriges gamla lagar* skriver Christian Häthén og Anders Kjellström at udenlandske impulser, både strikt retslige og religiøse, spillede en afgørende rolle for udførelsen af den svenske retstradition helt tilbage til de første nedtegninger af landskabslovene. Forfatterne indleder således samlingen af historiske citater fra retslige kilder med mesopotamiske regler som var vigtige for udviklingen af den bibelske ret som findes i Mosebøgerne, samt med den romerske ret som gennem flere omgange har påvirket den svenske retsudvikling.⁶⁸

Jeg har i dette afsnit udvalgt forskellige eksempler fra de gamle love som behandler forskellige former for drab og mord. Jeg har valgt at ikke præsentere eksemplerne kronologisk, men i stedet efter forskellige kriterier de opstiller for bestemmelsen af hvornår C er tilstede eller ikke og kan afgøre om X skal regnes som Y.

III.1.2 MED HVILKEN VILJE ER FORBRYDELSEN BEGÅET?

Häthén og Kjellström indleder med citater fra Biblen og den romerske ret. I Fjerde Mosebog 35. kapitel findes "lagar om dråpare" som er af særlig interesse for denne opgave. Disse beskriver ganske detaljeret hvordan den "sannskyldiga dråparen" udpeges gennem at hans geringer

⁶⁵ Mickael Nordberg *Den dynamiska medeltiden* Rabén Prisma, Stockholm 1995 s. 264

⁶⁶ Harrison 2002 s. 164

⁶⁷ Harrison 2002 s. 169

⁶⁸ Christian Häthén og Anders Kjellström *Sveriges gamla lagar* Liber Förlag, Stockholm 1986 s. 6

begås med forskellige definerede redskaber, og gennem at handlingen er styret af had, fjendskab eller ”berått mod.”⁶⁹

”Men om någon av våda, utan fiendskap, stöter till en annan, eller utan berått mod kaster på honom något föremål, vad det vara må; eller om han, utan att se honom, med någon sten varmed dråpslag kan givas träffar honom, så att han dör, och detta utan att han var hans fiende eller hade för avsikt att skada honom, då skall menigheten döma mellan den som gav slaget och blodshämmaren, enligt här givna föreskrifter.”⁷⁰

Er nogen blevet slået ihjel som følge af en andens uagtsomhed skal den skyldige have mulighed for at gemme sig for blodshævneren i en fristad. Samtidigt har blodshævneren ret til at slå den skyldige ihjel, hvis han træffer denne udenfor fristadens område og vil ikke blive pålagt blodskyld for dette. Videre specificeres det, at vidner skal udpege den skyldige til et mord så denne kan få sin straf herfor, men ”[...] en enda persons vittnesmål är icke nog för att man skall kunna döma någon till döden.”⁷¹

I kap. XXVIII i *Misgjerningsbalken* i *Sveriges Rikes Lag 1734* findes også forskrifter for hvordan det uagtsomme drab kan gå til og hvordan gerningsmanden skal bøde for sine handlinger;

” Lægger man af vårdlöshet laddad och spänd bössö, eller annat slikt ifrån sig, theraf barn, eller andre lättelige kunne få skada; eller trycker af laddad bössö opröfvad, ther folk före är, eller skiuter til måls å vägg, eller annorstädes, eller åt diur och foglar, å then ort, han veta kan och bör, at van är, thet folk ther gå och vistas; eller kaster ther, eller fäller ifrån hus och ställning stock, sten, stång, eller annat, och ej förut varnar them, som under äro; eller kaster något öfver plank, eller tak, in på annans gård och tomt, eller på almän gato och grund, genom fenster och glugg, eller ifrån vind, theraf skada tima kan: är ther någor förestadd, och får död af; bötes i dessa och slika mål, hel eller halv mansbot, som brottet är till.”⁷²

Dick Harrison skriver i *Jarlens sekel*, at middelaldrenes mennesker tænkte mere kvalitativt end kvantitativt, og gerne opdelte både tid og rum i mere og mindre hellige enheder. Dette afspejler sig, mener Harrison, i de såkaldte fridslagar. ”En fridslag är en lag som anger att en särskild företeelse – en geografisk plats, en särskild miljö, en speciell grupp människor, etc – är helgade med en frid som särskiljer dem från övriga världen. Om ett brott begås inom den fridshelgde sfären råder inte samma regler som i övriga världen.”⁷³ Harrison skriver, at straffen for forbrydelser som krænkede de forskellige fridslagar (hemfrid, kyrkofrid, tingsfrid, skeppsfrid, torg- och köpefrid samt kvinnofrid) straffedes hårdere end andre. Harrison skriver videre, at der i stadslagarna, affødt af samme tankegrundlag, fandtes regler for situationer og lokaler hvor forbrydelser blev regnet som ekstra grove fordi ofret her formodedes at befinde sig i en ekstra sårbar og udsat situation. Mest kendte er, ifølge Harrison ”hemlighedsfriden” og ”bastugfriden”.⁷⁴

⁶⁹ Häthén & Kjellström 1986 s. 13

⁷⁰ Häthén & Kjellström 1986 s. 13

⁷¹ Häthén & Kjellström 1986 s. 14

⁷² Häthén & Kjellström 1986 s. 92

⁷³ Harrison 2002 s. 170

⁷⁴ Harrison 2002 s. 170

III.1.3 HVEM ER FORBRYDELSEN GÅET UD OVER?

I en kommentar til den romerske Lex Aquilia findes et citat som viser, at det at slå nogen ihjel havde forskellige konsekvenser afhængigt af hvem ofret var og hvilken status det havde. Häthen og Kjellström har ikke medtaget eksempler fra den romerske ret om hvad konsekvenserne blev hvis den dræbte var en højt placeret person, men der skal vel ikke meget fantasi til at forestille sig, at de i alt fald var anderledes alvorlige end hvis den dræbte var ufri som i eksemplet herunder;

"Om någon orättfärdigt har dödat en annan mans slav, slavinna eller fyrfota djur skall han förpliktigas att betala till ägaren ett så stort belopp i pengar som föremålets högsta värde uppgick till det året."⁷⁵

I Äldre Västgöotalagen findes et langt afsnit som specificerer hvordan man praktisk bør forholde sig til manddrab afhængigt både af hvem den dræbte og dræberen er;

"Dräper någon en svensk man eller en småländsk, en man från konungariket, men icke västgöts, böte därför åtta örtugar och tretton marker, men ingen ättebot.

§1. Nio marker äger konungen för mandröp och likaså alla män.

§2. Dräper kvinna man, då skall man föra talan mot närskyldaste man. Han skall svara för böter eller fly fredlös.

§3. Dräper någon en dansk man eller en norsk, böte nio marker.

§4. Dräper någon utländsk man, han må icke fly fredlös ur sitt land och till hans ätt.

§5. Dräper någon utländsk präst, böte lika mycket därför som för inländsk man. Präst skall vara i bondelag.

§6. Blir söderman dräpt eller engelsman, då skall man böta därför fyra marker till den, som väcker åtal, och två marker till konungen. Var bonde gav därav sin rätt åt den andre.

§7. Dräper någon en mans träl, böte därför tre marker, såvida han icke styrker, att han var värd fyra marker. Då skall han så böte. Ingen har del däri utom målsäganden."⁷⁶

I *Misgierningsbalken* i *Sveriges Rikes Lag 1734* er det bestemt, at også den som retter våben mod sig selv og med overlæg tager sit eget liv skal straffes;

"Dräper eller förgiör någon sig sielf; tå må thes kropp af then, som honom finner, oförvit uptagas, och afsides läggas; pröfvar Domaren sedan, at han med vilja sig förgiort; tå skal en sådan sielfspilling af skarprättaren til skogs föras, och i jord gröfvas. Finnes thet i hufvudsvahget, raseri, eller annor sådan vända sket vara; to må han af annat folk handteras, och begrafvas."⁷⁷

III.2 KATEGORISERING OG BEDØMNING AF BEVISER

Ikke kun selve forbrydelsesbeskrivelserne er interessante for denne opgave. Også bevisføringen og mulighed for frikendelse mener jeg bør tages i betragtning, idet dette ligger til grund for den endelige kategorisering af en hændelse eller et menneske indenfor rettens kategorier. I Högmålsbalken i Magnus Erikssons stadslag findes en regulering af, hvilke beviser som var anvendelige både for at placere ansvar og for muligheden for frikendelse;

⁷⁵ Häthén & Kjellström 1986 s. 24

⁷⁶ Häthén & Kjellström 1986 s. 27

⁷⁷ Häthén & Kjellström 1986 s. 91

”Mördar en man eller en kvinna, eller vem det är som mördar en annan, och lägger å lön och bär i gömställe, då skall mannen steglas och kvinnan brännas, om det finns sex vittnen. Eller ock värje han sig med tolv mäns ed, och fogden och rådmännen skola utse dessa tolv. Värja de honom, være han värjd; fälla de honom, være han fälld.”⁷⁸

Michel Foucault skriver i *Övervakning och straff* om forholdene i Frankrig angående bevisføring og en kategoriserende bestemmelse af bevisernes kvalitet fra midten af 1400-tallet til 1700-tallet. I denne periode havde den mistænkte ikke tilgang til resultater af vidneforhør eller indsamlet bevismateriale.⁷⁹ Foucault skriver, at forundersøgelsen, ifølge et edikt fra 1498, skulle foretages ”Så skyndsamt og hemligt som sig göras låter.”⁸⁰ Foucault skriver, at dette hemmelighedsmageri byggede på et gammelt princip om, at kun kongen og hans udpegede dommere i straffesager havde ret, magt og evne til at bestemme sandheden. Dette skulle sikre orden og garantere mod tumult. Som P. Ayrault skrev i 1575; ”Inför härskarens rättvisa skall alla röster tystna.”⁸¹ Foucault betoner dog, at den mystik som omgav forundersøgelser og udredninger ikke indebar at disse kunne ske helt frit, eller at al information behandledes som ligestillet bevismateriale. Således fandtes ”[...] sanningsenliga, direkta och laga bevis (t. ex vittnesmålen) och det fanns indirekta bevis, grundade på gissningar eller konstlade (grundade på argumentering); och det fanns uppenbara bevis, betydande bevis, ofullständiga eller lätta bevis eller ’pressande eller ofrånkomliga’ som inte medgav något tvivel om vad som var faktum [...] slutligen ’avlägsna’ indicier eller ’adminiculæ som enbart utgörs av människors åsikter’”⁸² Foucault skriver videre, at man i denne periode (1600-tallet) ikke betragtede de forskellige beviser som enkelte tråde som først samlet i en helhed kunne overbevise om skyld. ”Skulden började inte när alla bevis hade bragts samman; den uppbyggdes bit för bit och omfattade alla bevismedel som gjorde det möjligt att utpeka en skyldig.”⁸³ At være mistænkt, uanset i hvilken grad, indebar således altid at man var skyldig til samme grad – det var en umulighed at blive mistænkt, hvis man ikke var lidt skyldig.

Foucault skriver, at idet disse tidligere retssagers forundersøgelser og sandhedssøgning kunne gennemføres og afsiges i princippet uden den tiltaltes deltagelse, blev tilståelser særligt vigtige for systemet. Disse var egentlig ikke nødvendige for domsafsigelsen og ægthedsstemplet på den sandhed man i retssystemet var kommet frem til, men først med tilståelsen blev rettergangen ”[...] en seger som verkligen har hemförts över den anklagade, det enda sättet för att sanningen skall verka med hela sin kraft, är att den brottslige själv tager på sig brottet och själv undertecknar det som förundersökningen utarbetat i dunklet.”⁸⁴

I dag tages det oftest for givet, at ansvaret for kriminelle handlinger gennem bevisføring skal placeres hos et individ eller navngivne personer. Kan disse ikke findes; forbliver forbrydelsen uopklaret, og skylden kan ikke tilskrives nogen. I artiklen *Dulgadråp och danaarv* skriver Gerhard Hafström at der i middelalderen, og helt frem til midten af 1800-tallet, fandtes en bestemt kategori af mord, hvor ansvarstilskrivningen var anderledes end ellers; denne form for mord kaldtes ”dulgadråp”. Dulgadråpet var et mord begået af en ukendt gerningsmand og hvor liget blev fundet på offentlig plads. Ansvaret placeredes i disse sager hos jordejeren, som både kunne

⁷⁸ Häthén & Kjellström 1986 s. 60 - 61

⁷⁹ Da denne opgave handler om kategorianvendelse i almindelighed, og ikke har til formål at undersøge udviklingen i et bestemt land, mener jeg at eksempler fra andre kontekster end den svenske er anvendelige og har derfor medtaget Foucaults interessante materiale fra Frankrig hvor jeg mener at det kan bidrage til belysningen af problemformuleringen.

⁸⁰ Foucault 1987 s. 46

⁸¹ Foucault 1987 s. 46

⁸² Foucault 1987 s. 47

⁸³ Foucault 1987 s. 53

⁸⁴ Foucault 1987 s. 49

være enkeltpersoner eller en hel by, hvis det var allmänninger fundet var gjort på. Jordejeren(e) blev dog ikke nødvendigvis idømt ansvar for selve mordet, men pålagdes ansvaret for enten at finde forbryderen eller at betale bod til kongen og eventuelle målsøgende hvis en mistænkt ikke dukkede op indenfor et år og en dag efter mordet.⁸⁵

”Envar det ligger utom tomtarå
lik med ärr och sår,
där skall hundaret finna banemannen
inom år och dag,
eller svara för böterna.”⁸⁶

Hafström skriver, at man i västgötalovene skelnede mellem tre former for fundpladser, og således også tre muligheder for ansvarspålægning. Fundet kunne være gjort indenfor en bys område udenfor gårdsafgrænsningerne, på allmanningen mellem tre byers jord eller på landsallmanningen.⁸⁷ For at bod skulle kunne betales til kongen og den dræbtes familie måtte det dog tydeligt fremgå af ofrets udseende at der virkelig var tale om et mord; "Om inte handåverkan syntes på liket hade man ej rätt at kräva någon bot för dråp."⁸⁸

III.3 STRAFFEN FOR OVERTRÆDELSE AF REGLER OG LOVE

Foucault indleder *Övervakning och straff* med en noget makaber beskrivelse af henrettelsen af Robert-Francois Damiens for dennes attentat mod Ludvig XV, og tager her afsæt i en diskussion om afskaffelsen af disse voldsomme henrettelser og kropsstraffe til fordel for udbygningen af det fængselsvæsen vi kender i dag; en udvikling som måske ikke er så humanistisk selvklar og given som den ofte fremstilles.

Foucault skriver, at store forandringer i behandlingen af kriminelle og metoderne til afstraffelse fandt sted i Frankrig med en omfattende strafferetsreform i 1700-tallet. Bag reformen lå, ifølge Foucault, en ændret indstilling til hvem eller hvad forbrydelsen var en trussel imod, og i synet på hvordan straffens præventive virkning skulle defineres og opnås. Retten til at straffe skulle ikke længere tjene som eneherkerens hævn over misdæderen som havde truet hans magt (kontrol og orden), men var derimod nu hele samfundets ret, som forsvar mod individer som indefra truede hele dets struktur gennem at forbryde sig mod selv dets kollektive fundament af overenskomne regler. Videre forandredes ”retningen” på målet med de offentlige kropsstraffe og henrettelser. Foucault skriver, at straffesystemet som hyppigt anvender sig af ”kvalfulde henrettelser” i dette afskrækkende eksempel genskaber forbrydelsen og dens monstrøsitet; “[...] dess oppgift var att i en sorts dubbel demonstration framvisa brottet och samtidigt framvisa den suveräna magt som betvingade det.”⁸⁹ I det nye straffesystem vendte man sig mod fremtiden i stedet for fortiden (selve forbrydelsen) og forsøgte på denne måde at udstyre magten med et effektivt værktøj gennem at

⁸⁵ Hafström i Red. Kjell Å. Modéer *Rättshistoriska studier* 10.bandet, ”Rättshistoriska perspektiv. En bukett uppsatser från fem decennier av Gerhard Hafström” A.-B. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1984 s. 137 - 138

⁸⁶ Hafström i Red. Kjell Å. Modéer 1984 s. 140 Östgötalagen, Dråpsbalken 11 og 12

Det har i den retshistoriske forskning diskuterets livligt om hvorvidt landskapslagarna fra 1200-tallet er et udtryk for en endnu ældre nordisk retstradition, eller om de engang var moderne foreteelser. Denne opgave vinder ikke noget på at tage denne diskussion op, og jeg nøjes med at anvende landskapslagarna som et udtryk for hvad som rent faktisk, i alt fald på papiret, var gældende i perioden.

⁸⁷ Hafström i Red. Kjell Å. Modéer 1984 s. 137

⁸⁸ Hafström i Red. Kjell Å. Modéer 1984 s. 141

⁸⁹ Foucault 1987 s. 111

kategorisere og kodificere al opførsel, for at på denne måde tydeligt afgrænse det forbudte fra det tilladte.⁹⁰

Foucault mener at have identificeret seks grundregler som reformatorerne ønskede at opbygge dette nye strafferetslige system efter. Disse kalder Foucault; ”reglen om minsta möjliga straff, regeln om den tillräckliga föreställningskraften, regeln om sidoverkningarna, regeln om den fullkomliga vissheten, regeln om den allmänna sanningen och regeln om bästa möjliga specifikation.”⁹¹ Disses formål var i yderste potens at straffe og bekæmpe selve kriminaliteten, og ikke kun at hævne den enkelte forbrydelse.⁹²

Særligt interessant for denne opgave er det sidste punkt, som indebar at man i denne periode begyndte at se det som nødvendigt at udarbejde lovkodexer som specificerede og klassificerede alle former, typer og grader af kriminelle handlinger.⁹³ Synligheden, som tidligere havde været særligt vigtig i forbindelse med henrettelser og andre voldsomme kropsstraffe, blev nu udøget til også at omfatte borgerens mulighed for tilgang til viden om forbudte og tilladte handlinger, retsprocessen og domsafsigelsen. Foucault skriver dog, videre at ”Samtidigt som det visar sig nödvändigt att upprätta en klassificering av brott och straff som svarar mot varandra, anar man att det kommer att bli nödvändigt att individualisera straffen i förhållande till de olika brottslingarnas enskilda egenskaper.”⁹⁴ Som Foucault skriver, står denne individualisering både i konflikt med ideen om at kodificere alle lovovertrædelser og behandle dem ud fra et sæt opstillede tegn, samtidigt som den er en forudsætning for ønsket om kun at anvende den mængde magt som er nødvendigt for en passende afstrafning. Foucault skriver, at straf også tidligere (langt før reformen) var afpasset efter de omstændigheder og den hensigt som formodedes at ligge bag handlingen, men den afpasning som begynder at tage form med 1700-tallets reformer ”[...] hänför sig till själva lagöverträdaren, hans läggning, hans levnads och tänkesätt, hans viljas ’kvalitet’ och inte dess avsikt.”

Som en logisk følge af ønsket om at mindske magtanvendelsen og volden så det anvendtes så lidt som muligt/kun præcis i det omfang som ansås at være nødvendigt, begyndte man at gå bort fra den voldelige behandling af de kriminelle, og anvende kropslig afstraffelse og dødsstraf i mindre omfang. Af den grund blev straffens synlighed endnu vigtigere. Tvangsarbejde (gerne på livstid) hvor de kriminelle kunne beses af de lovlydige skulle fungere præventivt i højere grad end henrettelserne. Disse forsvandt naturligvis ikke, men retsreformatorerne mente nu, at kontinuerlig påmindelse af borgerne om risikoen for livslang fornedring som slave eller tvangsarbejder var mere kriminalpræventivt end de smertefulde, men forholdsvis hurtigt overståede, henrettelser som kunne give den kriminelle forhøjet, helgenagtig status.⁹⁵ Således var det ikke før i slutningen af 1700-tallet fængelsesstraffen begyndte at anvendes i en bredere sammenhæng; tidligere var det blot en afstraffelsesmetode blandt mange – og af visse ikke særligt anset fordi den ikke levede op til principperne om eksponeringen af den kriminelle som et dårligt eksempel.⁹⁶

III.4 NÅR X IKKE BLIVER TIL Y

Som nævnt i indledningen til dette kapitel, findes flere eksempler på at samme handling (i denne opgave dét at et menneske dør som følge af et andet menneskes handlinger) ikke

⁹⁰ Foucault 1987 s. 111 - 112

⁹¹ Foucault 1987 s. 112 - 116

⁹² Foucault 1987 s. 119

⁹³ Foucault 1987 s. 114 - 117

⁹⁴ Foucault 1987 s. 117

⁹⁵ Foucault 1987 s. 130 - 132

⁹⁶ Foucault 1987 s. 132 - 141

nødvendigvis placeres i den kognitive og retslige kategori som undersøges her; nemlig mord. Da formålet med denne opgave hovedsagelig er at undersøge hvordan netop Y skabes, forandres (via C) og påvirker sine anvendere, vil jeg ikke tildele disse undtagelser nogen større plads eller behandling. Blot mener jeg, at det er interessant for opgaven, at gennem et par korte eksempler gøre opmærksom på, at selve klassifikationen kan variere voldsomt afhængigt af kontekst, og at denne kan have en enorm effekt på anvendernes kognitive og praktiske handlingsmuligheder.

Således findes gennem historien forskellige eksempler på at personer eller gruppers overlagte handlinger, som har ført til andre menneskers død, har fået forskellige benævnelser afhængigt af tid og sammenhæng. Under visse omstændigheder har de fået andre benævnelser end den retslige og moralsk negativt ladede ”mord”, mens de under andre placeres under denne overskrift. Klassificeringen af historiske hændelser har ofte været til debat, og konklusionerne om den rette benævnelse varierer ofte afhængigt af klassifikatørens sociale, kulturelle, politiske og tidsmæssige baggrund. Således benævnte pave Urban II, og de riddere som fulgte hans opfordringer om at befri de kristne og de hellige byer i Østerlandet, sandsynligvis ikke korstogenes faldne fjender som ofre, eller deres banemænd som mordere. Her var blodsudgydelserne sanktioneret af gejstligheden, og Gud med dem, og betegnelsen mord var aldrig aktuel i den troens krig som udkæmpedes, trods at ikke alle som faldt for korsfarernes sværd var bevæbnede og farlige fjender. Erobringen af Jerusalem 1099 omfattede ikke kun gennemtrængning af murerne, men også en blodig henrettelse af næsten alle byens muslimer og jøder; kvinder, børn og gamle indbefattet.⁹⁷ Dette blodbad betegnedes forskelligt afhængigt af om det fremstilledes af kristne eller muslimer, mens der i dag er ganske bred enighed om at disse handlinger ikke kan afskrives moralsk som del i ”acceptable” krigshandlinger, men snarere bør betegnes som masse- eller folkemord.

I nyere tid har der, for ikke så længe siden, været voldsomme debatter om hvordan man skulle klassificere handlinger i en bestemt konflikt; nemlig massakrerne i Rwanda. Skulle de i international ret rubriceres som led i en borgerkrig eller som regelret folkemord? I den sammenhæng var kategoriernes praktiske betydninger af uhyggelig synlig art; så længe man i FN’s sikkerhedsråd nægtede at anvende sig af betegnelsen folkemord i beskrivelserne af hændelserne i Rwanda, kunne man fra FN’s og det internationale samfunds side ikke gribe ind, idet der var tale om en lokal konflikt som ikke brød mod vedtagne suverænitetsprincipper.⁹⁸ Hændelserne i Rwanda blev til sidst grupperet under overskriften folkemord, men debatternes form og langvarighed viser med al tydelighed, at X kun regnes som Y hvis bestemte forudsætninger (C) foreligger, og at selve kategoriseringen, uanset hvad den udmunder i, kan have skæbnesvangre konsekvenser for sine anvendere.

Der findes naturligvis andre eksempler på handlinger som, af bevidste eller ubevidste årsager, ikke behandles under overskriften ”mord”, og jeg vil med dette korte afsnit blot pege på forekomsten af de forskellige klassifikationsmuligheder og de konsekvenser enhver sådan nødvendigvis må have. Endvidere håber jeg, at eksemplerne har belyst hvilke magtmuligheder som gives den eller de hvis klassifikationer bliver vedtaget som alment gældende og sande. Klassifikationen skaber ikke kun en taksonomi over hændelser og deres forløb, men foreskriver hvilken værdi og moralsk bedømmelse grupper af hændelser eller mennesker bør omfattes med. Stor magt ligger således i definitionen og bestemmelsen af både hvornår X bliver til Y og hvornår det ikke gør.

Det er derfor ikke nødvendigvis afgørende, at dét at nogen vejer det samme som en and ikke, rent naturvidenskabeligt, indebærer at de er lavet af træ – bålets flammer er ødelæggende og virkelige, uanset hvilke sociale konstruktioner som har placeret dets ofre på brændestablen.

⁹⁷ Knud Hannestad *Korstågen. Ett möte mellan två kulturer* Bokförlaget Prisma, Stockholm 1966

⁹⁸ Philip Gourevitch *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families: Stories from Rwanda* Picador, London 1999

KAPITEL IV

EMPIRI

An angelface smiles to me
under a headline of tragedy⁹⁹

Ester Pollack skriver i sin afhandling, *Medier och brott*, at kriminaljournalistikkens roller eller funktioner i den eksisterende forskning er blevet diskuteret ud fra forskellige magtperspektiver af forskellig beskafning. Fx er kriminaljournalistikken blevet beskrevet som en subtil trussel mod lov og orden gennem sin glamourisering af og inspirationsdannelse til forbrydelse. I et andet perspektiv ses denne form for journalistik som en reproduktør af en eksisterende magtordning idet den forventes at skabe en overdreven frygt for vold og forbrydelse, hvorimod samfundets eksisterende organer og opbygning er den eneste garant. I et tredje perspektiv tolkes kriminaljournalistikken som indeholdende en mulighed for kritisk granskning af magt og retsudøvelse, og herigennem at kunne anvendes som et muligt middel mod magtmisbrug.¹⁰⁰ Pollack mener selv, at relationen mellem medier og kriminalitet bør undersøges mere bredt ud fra et tværkulturelt perspektiv, hvori journalistikkens beretninger kan ses som en "[...] arena för kulturella konflikter med varierande funktioner."¹⁰¹ Pollack skriver videre, at "brottsberättelsers" popularitet har en lang historie som strækker sig længere tilbage end massemediernes. Kriminaljournalistikken som i dag behandler forbrydelse og straf indeholder og berører kulturelt, socialt og historisk specifikke opfattelser af rigtigt og forkert, sandt eller falskt, spørgsmål om skyld, hævn, udstødelse og forsoning.¹⁰² "Synen på vad som är ett brott och vem som är en brottsling varierar över tid och förändras när samhället förändras. Nyheter uppmärksammar särskilt det avvikande, det annorlunda och exeptionella."¹⁰³

Videre skriver Pollack, at fokuseringen på og interessen for kriminalitet handler om at udtrykke og legitimere den eksisterende ordning, og at opstille og fortydligge grænserne for det sociale liv. "Ur det perspektivet kan brottsjournalistiken ses som uttryck för vilka hot och problem ett samhälle vid en viss tidpunkt uppfattar och bearbetar."¹⁰⁴ Interessant for denne opgave er Pollacks teorier om, hvordan medier kan have stor indflydelse i definitionsprocesserne af det som kategoriseres som afvigende opførsel og kriminelle handlinger. For at en forbrydelse skal foreligge, kræves først og fremmest at en handling defineres som kriminel og af samfund og retssystem placeres i denne kategori. Medier kan her være afgørende for hvordan den juridisk ikke-professionelle samfundsborger opfatter og forstår forskellige rets/kriminal kategorier, og for hvilke forholdsregler de juridisk professionelle vælger at tage i en bestemt sag eller bestemt form for sag.¹⁰⁵

Jeg har i denne opgave valgt at benytte mig af avisartikler som empirisk materiale. Dette består af artikler fra *Sydsvenska Dagbladet* i perioden 10/9 2003 - 14/4 2004. Materialet præsenteres ikke i kronologisk ordning, men under et antal emneoverskrifter jeg synes at have identificeret som gennemgående temaer i artiklerne. Gennem at præsentere materialet på denne måde håber jeg at underlette den senere diskussion hvori teorierne, præsenteret i kapitel II, og artiklernes indhold forsøges sammenbringes til mulige svar på problemformuleringen. Mine

⁹⁹ Sangtekst af Tuomas Holopainen, tekstforfatter i bandet *Nightwish*. Hentet fra sangen *Angels fall first* fra CD'en af samme navn. Udgivet 1997.

¹⁰⁰ Pollack 2001 s. 11

¹⁰¹ Pollack 2001 s. 11

¹⁰² Pollack 2001 s. 101

¹⁰³ Pollack 2001 s. 101

¹⁰⁴ Pollack 2001 s. 102

¹⁰⁵ Pollack 2001 s. 35

emneoverskrifter og udvalget af rapporteringen er naturligvis hverken objektivt eller neutralt, idet udvalget hér tjener til bevarelsen af en bestemt problemformulering. Jeg håber dog, at jeg på denne måde har skabt et sammenhængende billede (ud fra hvordan det præsenteres i *Sydsvenska Dagbladet*) af hændelsesforløbet omkring overfaldet på Anna Lindh, jagten på hendes attentatmand og retsprocessen mod denne. I det efterfølgende diskussionskapitel er det naturligvis ikke alt det empiriske materiale som analyseres i detaljer, men for at en diskussion af delene skal være mulig er det, mener jeg, nødvendigt at have tilgang til den sammenhæng disse er plukket ud af.

IV. 1 MORDET OG OFRET

"Utrikesminister Anna Lindh knivskars på varuhuset NK i centrala Stockholm på onsdagseftermiddagen. Enligt uppgifter till Aftonbladet har en gärningsman gripits strax efter händelsen. Polisen har dock inte kunnat bekräfta gripandet ännu. Björn Philblad, informatör vid Stockholmpolisen, säger till Sveriges Radios Ekoredaktion att Lindh blivit knivskuren i armen. Skadorna uppges inte vara livshotande men Lindh är förd till sjukhus."¹⁰⁶

Overfaldet og de skader Anna Lindh her blev tilføjet, viste sig hurtigt at være langt mere alvorlige en denne tidlige nyhedsrapportering gav indtryk af. Dagen efter, 11. september, læste statsminister Göran Persson en kommunique højt i Rosenbads pressecenter; "Det är med stor sorg som jag har tagit emot beskedet at Sveriges utrikesminister Anna Lindh 05.29 denna morgon har avlidit av de skador hon fick vid gårdagens attentat."¹⁰⁷

Samme dag anordnedes mange mindeceremonier rundt om i hele Sverige; kondolancebøger lagdes frem og lys tændtes i kollektive sorgmanifestationer. I sin tale til nationen om aftenen den 11. september sagde statsminister Göran Persson; " Idag har många människor i hela vårt land lagt ut blommor, tända ljus och skrivit i kondolansböcker. Många har velat samlas för att dela sorgen och för att visa sitt stöd för Anna Lindhs familj. Men också för att visa sin avsky för våldet och sitt stöd för demokratin och de värderingar demokratin bygger på. [...] Jag ska sluta tala. Mina tankar går åter till familjen. Maken Bo och barnen, jag känner djupt med dem. Familjen har mist en make, familjen har mist en mor. Socialdemokratin har mist en av sina skickligaste politiker. Regeringen har mist ett erfaret statsråd och en god arbetskamrat. Sverige har mist en av landets skickligaste företrädare, vårt ansikte mot världen."¹⁰⁸ Ved mindehøjtideligheden i Blå hallen i Stockholms stadshus den 19. september var mange prominente gæster tilstede; 30 udenrigsministre, mange udenlandske gæster, de kongelige og regeringen. EU's udenrigskommissær Chris Patten sagde i sin tale; "Få händelser får tiden att stanna upp men Anna Lindhs död var en sådan. För oss var Anna Sverige och vi hoppas att Sverige fortsätter att vara Anna."¹⁰⁹

IV.2 MISTÆNKET

Samme dag som Anna Lindhs død meddeltes af statsministeren, holdt landets politichefer et pressemøde angående opklaringen af mordet, og i *Sydsvenska Dagbladet* beskrives, af Olle Lönneaus, angsten for et nyt nationalt traume og kampen for at få et spor op i sagen; "När landets högsta poliser på torsdagseftermiddagen kallade till presskonferens var scenen kusligt lik den som utspelade sig i samma polishus efter mordet på Olof Palme för sjutton år sedan. Pressade polischefer tvingades framför tv-kameror, mikrofoner och upphetsade journalister medge att

¹⁰⁶ "Anna Lindh knivskuren" 10/9 2003 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10057878>

¹⁰⁷ "Perssons tal ord för ord om Anna Lindh" 11/9 2003 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10057953>

¹⁰⁸ "Perssons tal till nationen" 11/9 2003 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058015>

¹⁰⁹ "Vi har mist henne och det gör så förfärligt ont" 19/9 2003 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058950>

mördaren fortfarande går fri."¹¹⁰ Ved samme pressekonference redegjordes for den information politiet sad inde med, og eventuelle vidner eller folk med mulige spor opmuntredes til at kontakte politiet for at bidrage med nye ledetråde. Gerningsmanden blev af vidnerne beskrevet som "[...] ca. 180 cm lång, i trettioårsåldern samt härjad och något korpulent."¹¹¹ Lönneaus skriver videre, at politiet i jagten på gerningsmanden kortlagde et stort antal kendte voldsmænd og arbejdede med en gerningsmandsprofil, idet man ikke mente at overfaldet på Anna Lindh var gerningsmandens første voldshandling.

Den 16. september greb politiet en 35-årig mand og anholdt ham som "skäligen misstänkt" for mordet på Anna Lindh. Anklageren Agneta Blidberg konstaterede da, ifølge Elin Rantakrans, at "[...] han är inte helt olik mannen på NK-filmen [...]"¹¹² Den 19. september skriver Janne Johansson, at den anholdte blev begæret varetægtsfængslet under "skäligen misstanke" for mordet på Anna Lindh. I artiklen beskrives hvordan manden kom til tingsretten med ansigtet skjult under et håndklæde, og hvordan chefanklager Krister Pettersson bestemte at dørene skulle lukkes. Det bliver i artiklerne samtidigt påpeget, at mistanken rettet mod manden var af retssystemets laveste grad, og at beslutningen om varetægtsfængslingen sandsynligvis bundede i at anklageren endnu ikke havde særligt stærke beviser mod manden.¹¹³ Den mistænkte advokat sagde, ifølge Karin Johansson, efter forhandlingerne om bevismaterialet; "Jag är inte särskilt imponerad."¹¹⁴ Om eftermiddagen besluttedes det at den anholdte skulle varetægtsfængsles idet der, ifølge chefsrådmænd Lars Sjöström, "[...] finns risk för att han genom att undanröja bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. Det finns också risk för att han avviker eller att han på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff [...]"¹¹⁵

Den 24. september blev en 24-årig mand varetægtsfængslet mistænkt på "[...] sannolika skäl, vilket är den starkare graden av misstanke."¹¹⁶ Dagen efter fortalte hans forsvarsadvokat, Peter Althin, at manden nægtede til anklagerne og mistanken fremsat imod ham. Samme dag skrev Karin Johansson og Joakim Palmkvist, at stor sekretesse omgav den anholdtes identitet i et forsøg på at mindske mediernes tilgang til informationer om den mistænkte; noget politiet mente havde været problematisk i forundersøgelserne omkring den tidligere anholdte 35-årige mand. Ifølge Johansson og Palmkvist ledte dette hemmelighedsmageri dog ikke til andet, end at den mistænkte identitet blev helt gennemskelig for interesserede journalister.¹¹⁷ Den 28. september kunne man i *Sydsvenska Dagbladet* læse; "Polisen är så säker på att den gripit rätt misstänkt att den i princip lagt ner arbetet med andra tips om mordet på utrikesminister Anna Lindh."¹¹⁸ På samme side kunne man læse om en frisør hos hvem manden fra NK's

¹¹⁰ Olle Lönneaus "Inga heta spår efter förövaren" I *Sydsvenska Dagbladet* 11/9 2003 hentet d. 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058007>

¹¹¹ Lönneaus 11/9 2003 hentet d. 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058007>

¹¹² Elin Rantakrans "35-åringen fortfarande skäligen misstänkt" 17/9 2003 hentet 4/5 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058667>

¹¹³ Janne Johansson "Anhållne mannen begärs häktad" 19/9 2004 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058906>

¹¹⁴ Karin Johansson "Mordmisstänkte 35-åringen häktad" 19/9 2004 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10059001>

¹¹⁵ Johansson 19/9 2004 hentet 4/5 2004 hentet fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10059001>

¹¹⁶ Karin Johansson "Den mordmisstänkte begärd häktad" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2004 hentet 4/5 2004 fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10059615>

¹¹⁷ Karin Johansson og Joakim Palmkvist "Sträng sekretess kring mannen" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2004

(Ifølge forfatterne er det, gennem en lovændring for nogle år siden, muligt for politiet at hemmeligstemple, det ellers offentlige, pasunderlag. Da naboer til den mistænkte og politifolk havde tipset journalister om mandens navn gav hemmeligstemplingen af ellers tilgængelig information om en bestemt person et tydeligt vink om hvem den mistænkte var.)

¹¹⁸ "24-åringen förhörs först efter helgen" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

overvågningskameraer muligvis kom ind umiddelbart efter overfaldet. Om ligheden sagde frisøren; "Magkänslan säger mig att det var han. Men jag borde egentligen säga precis som polisen: han är inte olik NK-mannen."¹¹⁹

Samme dag som den 24-årige blev anholdt, blev den tidligere mistænkte løsladt og lod gennem sin advokat vide, at han ville kræve erstatning for den tid han havde siddet fængslet som mistænkt for mordet på Anna Lindh. Den 28. september skriver Alexander Agrell om hvordan 35-åringen dagen før havde ladet sig interviewe til Ekots lørdagsinterview i Sveriges P 1, om den uge han havde siddet anholdt. Blandt andet udtrykte han sin bitterhed over måden han og hans privatliv blev udstillet og studeret i detaljer, samt over hvordan usandheder herom blev spredt gennem forskellige medier. Videre fortalte han om sin manglende overbevisning om at retssystemet ville frikende ham trods sin egen bevidsthed om uskyld; "Det fanns inga garantier för att jag skulle bli frisläppt, oseriösa vittnen skulle kunnat träda fram och säga att jag gjort det."¹²⁰

IV.3 PROFIL AF DEN MISTÆNKTE

Den 26. september kunne man i *Sydsvenska Dagbladet* læse hvordan den mistænktes identitet og pasbillede var blevet kendt for almenheden gennem forskellige medier. Dette diskuteredes videre den 27. september. *Dagens Nyheter's* chefredaktør, som havde valgt at publicere navn og billede citeredes; "Det här brottets dignitet är mycket stort och då finns det skäl, trots lagstiftning och etiska regler, att offentliggöra namn och bild på en person som är häktad på sannolika skäl. Det är ett så stort allmänintresse kring denna sak att jag tycker att det är ett riktigt beslut."¹²¹ *Aftonbladet* valgte at ikke publicere samme oplysninger; "Eftersom vi inte sitter inne med tillräcklig kunskap i skuldfrågan, väljer vi för närvarande att inte röja mannens identitet."¹²² I *Sydsvenska dagbladet* nævnes manden dog ikke ved navn før i januar efter sin tilståelse, men hans personlighed, problemer og fortid beskrives af naboer og ved hjælp af tidligere domme og psykiatriske profiler i kontinuerlig strøm fra den 26. september.

I en artikel af Erik Magnusson og Olle Lönneaus findes den 26. september et kort oprids over den mistænkte livshistorie. Han var født i Sverige, men delvis opvokset i Jugoslavien hvor han boede med sin søster hos morforældrene var han var seks til 13 år gammel. Den mistænkte og hans søster blev sendt tilbage til Sverige da borgerkrigen brød ud i 1991. I skolen i Sverige klarede den mistænkte sig, ifølge Magnusson og Lönneaus, sig godt, men var tilsyneladende noget af en enspænder. Videre beskriver journalisterne i artiklen problematiske familieforhold og hvilke lovovertrædelser den mistænkte tidligere var dømt for; "När pappan kom på besök en novembereftermiddag 1996 drack store mängder whisky, uppträdde hotfullt mot mamman kastade sig sonen över honom med en kökskniv - 'på ett närmast besinningslöst sätt' - enligt den rättsläkare som undersökte pappan efter dådet."¹²³ I dommen efter overfaldet stod der, at tingsretten mente, at manden havde behov for pleje og hjælp, men at der ikke fandtes tilstrækkelige medicinske årsager til at overlade ham til retspsykiatrien. Han dømtes derfor til overvågning og psykiatrisk behandling foreskrevet af frivårdsmyndigheden; disse kontakter med psykiatrien blev der, ifølge forfatterne dog aldrig meget af. Magnusson og Lönneaus skriver videre, at den mistænkte var dømt for overtrædelse af våbenloven og for trusler og truende opførsel mod et søsterpar. Herefter var den 24-årige ikke dømt for flere lovovertrædelser og "Han har de senaste åren försörjt sig på diverse

¹¹⁹ Joakim Palmkvist "Frisören: Magkänslan säger mig att det var han" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

¹²⁰ Alexander Agrell "35-åringen om att vara misstänkt" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

¹²¹ "Flera svenska medier namnger 24-åringen" I *Sydsvenska Dagbladet* 27/9 2003

¹²² "Flera svenska medier namnger 24-åringen" I *Sydsvenska Dagbladet* 27/9 2003

¹²³ Erik Magnusson og Olle Lönneaus "Mannen i stort behov av psykvård" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2003

ströjobb. Han har bott hemma hos sin mamma i Stockholmsförorten Tullinge, där han greps i onsdags morse."¹²⁴

Den mistænkte baggrund, med tidligere psykiske problemer, tages op igen i en "fokus-artikel" efter at han den 6. januar i et kompletterende forhør havde tilstået angrebet på Anna Lindh. Efter denne tilståelse nævnes han med navn og billede også i *Sydsvenska Dagbladet*, og jeg henviser derfor i det senere til den mistænkte som Mijailo Mijailovic (eller blot ved efternavnet). Olle Lönneaus genfortæller i "fokus-artiklen" d. 8 januar Mijailovic's livshistorie (tidligere 26/9 2003) men lægger i denne artikel særlig vægt på, at det allerede konstateredes at Mijailovic behøvede psykisk hjælp og pleje da han var sytten (efter knivoverfaldet på sin far), men at han i sine tidligere domme aldrig var blevet bedømt som værende tilstrækkeligt syg for at indskrives under retspsykiatrien. Lönneaus skriver om psykiatriens fremtidige rolle i sagen; "Når rättegången inleds i nästa vecka kommer försvarsadvokaten Peter Althin att kräva att Mijailovic får genomgå en psykundersökning. Den avgör hans fortsatta öde. Få tror att domstolen den här gången anser att Mijailo Mijaiolvic är för frisk för att dömas till rättspsykiatrisk vård."¹²⁵

I en debatartikel d. 9 oktober diskuterer Olle Lönneaus mediernes fremstilling og eksponering af de to mistænkte i mordsagen. Om hvad en avis kan og bør trykke skriver Lönneaus; "Pressen har att förhålla sig till de etsika regler som mediebranschen själv formulerat. Där sägs att det som skrivs i tidningar ska ha ett uppenbart allmänintresse. Det är inte samma sak som att folk är nyfikna och vill veta. Det som publiceras ska tjäna allmänhetens intresse, bidra till en öppen samhällsdebatt och därigenom stärka demokratin."¹²⁶ Lönneaus mener, at medierne i mange tilfælde er gået i for langt i hvad man har været villig til at publicere i denne sammenhæng, men at visse fakta omkring de mistænkte personlige forhold har været nødvendige og rimelige at lade komme til alment kendskab; "Att 35-åringen haft nazistiska sympatier var - så länge han var misstänkt - relevant för en diskussion om det kunde finnas politiska motiv bakom mordet. Avsjojandet att 24 - åringen varit psyksjuk och sökt vård skapade en välbehövlig debatt om krisen inom psykiatrien."¹²⁷

IV.4 PSYKIATRIEN

En igenkommende bi-tema i *Sydsvenska Dagbladet*'s rapportering om mordet på Anna Lindh er, grundet et voksende antal af indikationer på at Mijailo Mijailovic's psykiske uheld og manglende behandling, spørgsmål om den psykiatriske plejes effektivitet og kvalitet. Som nævnt foroven, beskrives Mijailo Mijailovic's psykiske problemer tidligt i rapporteringen om Lindh-mordets hovedmistænkte, og med flere voldshandlinger med dødelig udgang udført af folk med psykiske problemer i tiden omkring mordet på Anna Lindh stilles der skarpt på om disse kunne være undgået ved korrekt og rettidig bedømmning og behandling af de involverede.¹²⁸

"Psykiatireformerna kan - i efterklokhetens klara ljus - betecknas som missriktat välmenande och aningslösa. [...] Avsikten med reformerna, som inleddes redan i slutet på 1960-talet, var att patienterna skulle slussas ut i samhället. [...] men kommunernas och landstingens resursbrist i kombination med en oklar ansvarsfördelning dem emellan försatte snart psykvården -

¹²⁴ Magnusson og Lönneaus I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2003

¹²⁵ Olle Lönneaus "Redan som 17-åring behövde han psykvård" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

¹²⁶ Olle Lönneaus "Skvaller eller demokrati?" I *Sydsvenska Dagbladet* 9/10 2003

¹²⁷ Lönneaus I *Sydsvenska Dagbladet* 9/10 2003

¹²⁸ I forbindelse med mordet på Anna Lindh har der været stor opmærksomhed omkring den 23-årige patient på en psykiatrisk afdeling i Arvika som myrdede en femårig pige samt en 21-årig kvinde som efter at have opsøgt psykakuten i Helsingborg ikke blev indlagt og dagen efter kørte sig selv ihjel, og skadede et antal medtrafikanter, ved at køre mod trafikken på E6:an. Særligt i *Kvällsposten* blev disse sager stillet op imod hinanden for at vise mangelfuldheder i den medicinske bedømmelse og behandling af mennesker som frivilligt opsøger psykiatrien for at få hjælp. *Kvällsposten* 28/9 2003

och inte minst patienterna - i strykclass."¹²⁹ I en debatartikel skriver Göran Hedsund, Eri Thorén og Olle Östman den 5. oktober, at de tilslutter sig kritikken af manglerne indenfor den psykiatriske pleje og organisation, men at de deler de værdier og ideologier som udgjorde grundlaget for reformen af 1994; "[...] bl.a. kravet att även om man drabbas av psykisk ohälsa har man rätt att leva så normalt som möjligt med boende, sysselsättning och tillgång till samma samhällsutbud som andra."¹³⁰ Mikael Bergstrand skriver om psykiatrireformerne, efter at have mødt og talt med et antal "fritgående" psykisk syge mennesker i Malmö; "Mycket kritiskt kan sägas om psykiatrireformen från 1994 och om hur Vålfärds-Sverige har misslyckats med att ge de patienter som tidigare levde sina liv på mentalsjukhusen en både trygg och värdig tillvaro ute i samhället. Men en vinst av reformen är ändå att dessa människor numera finns mitt ibland oss, att vi har vant oss vid dem och kan lära oss någonting av dem. Låt inte skrällen förlama denna insikt. Samhällets svek mot de psyksjuka får inte ersättas av hetsjakt mot samma grupp."¹³¹ Som man også kan læse i lederen fra 1. oktober er det en meget lille del af de psykisk syge som kan betragtes som voldelige og farlige, men, mener skribenten, alligevel har situationen udviklet sig til et alvorligt samfundsproblem. Dette skyldes at disse voldspersoner ofte er helt uberegnelige og impulsive og at volden oftest udøves helt uprovokeret. Videre viser en kriminologisk undersøgelse af samtlige morddomme i Stockholm i perioden mellem 1951 til 1991 at "[...] 75 % av gärningsmännen diagnostiserades som psykotiska eller som personer med störd impuls kontroll."¹³²

Mange har efter mordet på Anna Lindh, og et tydeligt tegnet billede af hendes morder som psykisk syg således udtalt sig om psykiatrien. Socialminister Lars Engqvist sagde i en ekstradebat i riksdagen som afholdtes den 6. oktober at han fortryder at han ikke sørgede for at holde opsyn med at penge afsat til psykiatrien ikke gik til andet men slog samtidigt et slag for reformerne indenfor området; "Glöm inte att psykiatrireformerna bygger på en humanistisk idé om att befria människor."¹³³ Leif Silbersky udtalte dagen før indledningen på rettergangen mod Mijailo Mijailovic sin mening om psykiatriens rolle i hændelsesforløbet; "[...] svensk psykvård borde åtalas för medhjälp till mord."¹³⁴ Silbersky erkendte dog at ideen var uigennemførlig i praksis, men som Per Tedin skriver i sin artikel; "Inte desto mindre lär den psykiatriska vården stå i fokus för debatten framöver."¹³⁵

IV.5 BEVISER, TILSTÅELSE OG MOTIV

Efter overfaldet på Anna Lindh på NK den 10. oktober sikredes forskellige tekniske beviser forholdsvis hurtigt og den 13. januar bragte *Sydsvenska Dagbladet* en oversigt over de vigtigste beviser. Ifølge journalisten Erik Magnusson findes der "[...] mer än fyrtio tekniska bevis som vart och ett pekar på att det var Mijailo Mijailovic som mördade Anna Lindh. [...] Enligt åklagarna utgör enbart de tekniska undersökningarna av mordvapnet en tillräckligt stark bevisning för en fällande dom mot Mijailo Mijailovic."¹³⁶ Magnusson har på samme opslag en præsentation af de forskellige aktører i selve rettergangen; om Chefsrådmanden Göran Nilsson står der; "Hans oppgift tycks nästan övermäktig: att få domstolen att bortse från det massmediala intresset och behandla Lindhmålet som vilket mordmål som helst."¹³⁷

¹²⁹ "Den dubbla tragedin" Leder i *Sydsvenska Dagbladet* 1/10 2003

¹³⁰ Göran Hedsund, Eri Thorén og Olle Östman "Ge psykiatrin ny organisation" I *Sydsvenska Dagbladet* 5/10 2003

¹³¹ Mikael Bergstrand "Samhällets svek får inte ersättas av hetsjakt" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/10 2003

¹³² "Den dubbla tragedin" Leder i *Sydsvenska Dagbladet* 1/10 2003

¹³³ "Senfärdigt om psykiatrin" I *Sydsvenska Dagbladet* 7/10 2003

¹³⁴ Per Tedin "Processen och psykiatrin" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

¹³⁵ Tedin I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

¹³⁶ Erik Magnusson "Morakniven är åklagarnas trumfkort" I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

¹³⁷ Erik Magnusson "Chefrådmannen som är 'ganska nollställd'" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

Torsdag den 8. januar skriver Erik Magnusson, at Mijailo Mijailovic om tirsdagen (d. 6/1) tilstod mordet på Anna Lindh for forundersøgelseslederen Agneta Blidberg og forhørsleder Mikael Neselius. Ifølge Magnusson indeholdt Mijailovic's tilståelse to bestanddele; "Han erkänner att han angrep utrikesminister Anna Lindh på NK med en kniv. Han ger en detaljrik och sammanhängande redogörelse av sina förhållanden under dagarna före och efter mordet."¹³⁸ Magnusson skriver vidare om tilståelsens betydning for beviserne; "Mijailovics erkännande räcker inte i sig själv för åtal eller fällande dom. En misstänkt kan ljuga för att imponera på sin omgivning. Men Mijailovics erkännande kompletterar nu den omfattande bevisning som Stockholmspolisen tagit fram under tre månaders utredning."¹³⁹ I samme artikel citeres Agneta Blidberg om anklagerens anvendelse af tilståelsen; "Vi känner att den tekniska bevisningen är oerhört stark. Det materialet kommer att utgöra stommen i vår bevisning tillsammans med den tilltalades eget vittnesmål [...]."¹⁴⁰ Spaningschefen Jan-Erik Carlstedt siger om tilståelsens betydning for selve rettergangen; "Den stora betydelsen är att huvudförhandlingen kan kortas ner. Vi behöver inte ha med all den bevisning som man måste ha när det inte finns ett erkännande [...]."¹⁴¹ Magnusson skriver vidare, at tilståelsen egentlig ikke indeholdt nogle nyheder for spaningsledningen, men at det allerede indsamlede materiale som politiet havde fået frem gennem DNA-analyser, overvågningskameraer, forhør med vidner og Mijailovics venner og familie blev forstærket af Mijailovics egen udlægning og tilståelse.

Den 13. januar bragte *Sydsvenska Dagbladet* uddrag af Mijailovics tilståelse: "Ja, det var så att jag hade sökt hjälp utav psykiatriska mottagningen i början på september. Och så fick jag inte träffa min läkare då. Så jag mådde jättedåligt och sådär. Jag hade inte sovit på flera dygn. Sen åkte jag in til Stockholm den 10. september och så kollade jag runt lite i affärer. Jag var på Pub och sen var jag gick jag längs ... vad heter den här gatan...Hamngatan! Så var jag på NK och så. Jag mådde jättedåligt. Jag var desperat och jag visste inte vad jag skulle göra. Så hörde jag röster som talade till mig så och så. Så fick jag syn på Anna Lindh. Och sen gick jag till attack."¹⁴²

Motivet for mordet har gennem hele rapporteringen omkring mordet på Anna Lindh været omdebatteret, og tilsyneladende vigtigt for opklaringen af mordet og for behandlingen af gerningsmanden. Mijailovics egen tilståelse indeholder dog ingen antydninger om at politiske overbevisninger kan have haft betydning for hans handlinger - tværtimod; "Jag känner inget liksom agg mot henne eller någonting sådär, hatar henne. Hon är en jättesnäll person och sådär. Jag vet inte varför det hände som det hände. Det är ingenting jag kan förklara."¹⁴³ Erik Magnusson skriver i artiklen d. 13. januar, at Mijailovics tilståelse til sidst kom frem fordi denne ville undgå videre spekulationer omkring motivet for hans handlinger; "Jag hade inget motiv... Jag är inte ens politiskt intresserad. Jag har aldrig röstat. Jag bryr mig inte om sånt. Jag ville inte rösta om EMU heller. Jag hade inte röstat när det var EU-val. Jag har aldrig röstat i hela mitt liv. Det är inte så att jag har någonting emot det hon står för eller sådär."¹⁴⁴ Om det faktum at det alligevel var en fremstående politiker som Mijailovic slog ihjel sagde han: "Det kunde ha varit vem som helst, men jag hörde rösterna. Jag kunde inte stå emot rösterna... så händelsen... Det var en ren slump att jag så henne [...] Jag fick rösten när jag såg henne... Hjärnan tar mycket stryk när man inte sover...Jag tror det är Jesus. Att han har valt ut mig."¹⁴⁵

¹³⁸ Erik Magnusson "Erkännande kortar rättegång" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

¹³⁹ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

¹⁴⁰ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

¹⁴¹ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

¹⁴² Erik Magnusson "Inre röster fick honom att döda" I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

¹⁴³ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

¹⁴⁴ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

¹⁴⁵ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

IV.6 RETTERGANGEN - STRAF ELLER PLEJE?

Samme dag som rettergangen blev indledt, onsdag den 14. januar skriver Olle Lönneaus i *Sydsvenska Dagbladet* "Den tekniska bevisningen är överväldigande. Efter Mijailo Mijailovics erkännande blir huvudfrågan i Lindh-rättegången därmed inte skulden - utan straffet."¹⁴⁶ Anklagersiden havde som mål at få Mijailovic dømt for en overlagt handling; nemlig mord. Lönneaus skriver, at Mijailovics forsvarsadvokat, Peter Althin, efter Mijailovics tilståelse som forsvar kunne tænkes at hævde at Mijailovic ikke havde uppsåt at slå ihjel og dermed bare kunne dømmes for grov mishandling eller vållande till annans död. En anden mulighed for Althin var at rubricere overfaldet som dråp; "Det brottet döms den för som dödat en annan människa uppsåtligen om det finns förmildrande omständigheter. [...] Det förmildrande i Mijailovics fall skulle möjligen vara att dådet var oplanerat. En stundens ingivelse."¹⁴⁷

Ved afslutningen på rettergangen den 19. marts sagde overanklager Agneta Blidberg; "Livet har säkert inte varit lätt för Mijailo Mijailovic, men han har uppsåtligen berövat Anna Lindh livet och det är att betrakta som mord."¹⁴⁸ I sin opsummering samme dag sagde forsvarsadvokat Peter Althin; "Även Mijailo Mijailovic är ett offer. Mötet med Anna Lindh var en slump. Mijailovic medger att det är han som angripit med en en kniv och förorsakat skadorna som lett till Anna Lindhs död. Men han bestrider att han haft uppsåt att döda."¹⁴⁹

I en artikel den 11. marts skriver Per Roijer, at Sveriges retsstraditioner, angående tilregnelighed og psykisk sygdom, adskiller sig fra mange andre landes; "En person som i utlandet inte anses tillräknelig kan inte dömas alls. Däremot får han eller hon finna sig i att andra åtgärder vidtas, som inlåsning och tvångsvård. I Sverige döms man för brottet, men lagen förbjuder att brottslingen placeras i fängelse om han eller hon lider av det som juridiken kallar allvarlig psykisk störning."¹⁵⁰

Onsdag d. 14/1, torsdag d. 15/1 og mandag d. 19/1 præsenteredes de tekniske beviser for tingsretten, og forhør gennemførtes med den tiltalte og vidnerne. På rettergangens sidste dag blev forhandlingerne afbrudt for at give tid en stor psykisk undersøgelse af den tiltalte og fremlæggelse af en retsspsykiatrisk udtalelse på grundlag heraf. Erik Magnusson skriver i *Sydsvenska Dagbladet* d. 14 januar; "Det tar fyra - fem veckor. Tidigast måndagen den 23 februari samlas rätten igen för en kort slutförhandling och en slutlig dom."¹⁵¹

Den 9. marts var resultatet af den psykiske undersøgelse færdigt og blev overladt til Stockholms tingsrätt. Om de retslige aktøres indstilling til Mijailovic skriver Erik Magnusson i *Sydsvenska Dagbladet*; "Det står redan klart att Mijailo Mijailovic led av en psykisk störning när han dödade Anna Lindh. Varken åklagare eller försvarare betvivlar att han mådde psykiskt dåligt vid tiden för mordet. Det som är osäkert är om störningen var allvarlig och i vilken mån han var gravt påverkad av psykos, djup depression eller starka tvångstankar."¹⁵² Mijailo Mijailovic sad fængslet under tiden for gennemførelsen af den retspsykiatriske undersøgelse, og om dette skriver Magnusson; "Stockholms tingsrätt har genom att hålla kvar Mijailo Mijailovic i häkte redan förklarat honom skyldig till brott. Rätten har dock ännu inte preciserat om Mijailovic gjort sig skyldig till mord eller dråp - eller möjligen till grovt vållande till annans död."¹⁵³

¹⁴⁶ Olle Lönneaus "Det handlar om straff - inte skuld" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

¹⁴⁷ Lönneaus I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

¹⁴⁸ "Rättegångens tredje dag i korthet" hentet 3/5 2004 fra www.w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10072232 19/1 2004

¹⁴⁹ "Rättegångens tredje dag i korthet" hentet 3/5 2004 fra www.w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10072232 19/1 2004

¹⁵⁰ Per Roijer "Överprövning kan anse Mijailovic sjuk" I *Sydsvenska Dagbladet* 11/3 2004

¹⁵¹ Erik Magnusson "Direktsänding i tv stoppas" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

¹⁵² Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 9/3 2004

¹⁵³ Magnusson I *Sydsvenska Dagbladet* 9/3 2004

I den offentliggjorte del af konklusionen på den retspsykiatriske undersøgelse kunne man den 10. marts læse; "Härmed intygas; att Mijailo Mijailovic ej har begått den åtalade gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning, att Mijailo Mijailovic ej lider av en allvarlig psykisk störning, att det därmed ej finns medicinska förutsättningar att överlämna Mijailo Mijailovic till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kapitlet 3 / brottsbalken."¹⁵⁴ Konsekvenserna af dette bliver, ifølge Karin Johansson at; "Tingsrätten, som redan slagit fast att han är skyldig, kan därmed döma honom till fängelse."¹⁵⁵ Den 11. marts sagde professor i retspsykiatri Sten Levander i et interview med Per Roijer, at han ud fra den tilgængelige information bedømte Mijailovic som værende i stærkt behov af psykisk pleje og gik således imod undersøgelsens konklusion; "Den information jag har haft tillgång till talar samstämmigt för att det rör sig om en allvarlig psykisk störning."¹⁵⁶

Den 23. marts, samme dag som Mijailovic skulle få sin dom, stod der i *Sydsvenska Dagbladet*; "De flesta bedömare tror att han kommer att dömas till livstids fängelse. Men oavsett utgången får man räkna med att domen överklagas till Svea hovrätt. För Mijailovic och hans ombud, advokat Peter Althin, kommer inte att nöja sig med en livstidsdom. De kommer också i nästa instans att upprepa sin begäran att den rättspsykiatriska undersökningen av Mijailovic ska granskas på högsta vetenskapliga nivå, af Socialstyrelsens rättsliga råd."¹⁵⁷

Den 23. marts kom beskeden om at Mijailovic idømmes livsvarigt fængsel. På *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside findes samme dag hele Stockholm tingsrets ræsonnement; "Mijailo Mijailovic har erkänt att han med kniv angripit Anna Lindh men bestritt att han haft uppsåt att döda henne."¹⁵⁸ Herefter gennemgås de tekniske beviser (DNA, fingeraftryk og obduktionsrapport) og der står videre; "Av det anförda följer att det är utrett at Mijailo Mijailovic, i enlighet med vad han har erkänt, har angripit Anna Lindh med en kniv samt att han härigenom har orsakat hennes död. Frågan är då vilket uppsåt Mijailo Mijailovic hade när han utdelade knivhuggen. I allmänhet vet bara gärningsmannen själv vad han tänkte i gärningsögonblicket. Vid prövningen av frågan om uppsåt är domstolarna hänvisade till utifrån styrkta og kända yttre omständigheter dra en slutsats om uppsåtet. Osäkerhet eller annat tvivel om gärningsmannens uppsåt skall räknas denne tilgodo. [...] Vilket motiv Mijailo Mijailovic har haft för knivattacken på Anna Lindh har [...] inte gått att utreda. Tingsrätten har därför att pröva uppsåtsfrågan enbart utifrån de omständigheter som har framkommit om gärningen och om Mijailo Mijailovics uppträdande i tiden däromkring. [...] Vid en samlad bedömning av omständigheterna vid gärningen kan följande konstateras. Mijailo Mijailovics uppgifter om att han styrts av en inre röst måste lämnas utan avseende. Han har haft möjlighet att planera dådet. Han har överfallit Anna Lindh på ett medvetet och för henne helt överraskande sätt. Han har använt ett livsfarligt vapen. Han har hållit i kniven med båda händerna när han utdelade knivhuggen. Huggen har träffat Anna Lindh i

¹⁵⁴ Karin Johansson "Mijailovic inte psykiskt störd" I *Sydsvenska Dagbladet* 10/3 2004 (Udklip af den retspsykiatriske bedömning)

¹⁵⁵ Johansson I *Sydsvenska Dagbladet* 10/3 2004

¹⁵⁶ Roijer I *Sydsvenska Dagbladet* 11/3 2004

Sten Levander var med til at gøre en bedømmelse af fænriken Mattias Flink som i 1994 skød syv personer i Falun. Denne blev dømt til fængsel trods at den retspsykiatriske undersøgelse bedømte han som syg. Dette var, ifølge Sten Levander et politisk valg.

Mijailovic's advokat, Peter Althin, bad hefter om en granskning af rapporten ved Socialstyrelsens retslige råd, men denne begæring blev afslået i tingsretten den 16 marts. Herefter holdt anklagersiden fast i sin tese om at Mijailovic vidste hvad han gjorde og havde et formuleret motiv med sine handlinger – eller at han i alt fald var ligegyldig for effekten af dem. Forsvaret fortsatte sin påstand om manglende hensigt/uppsåt hos den tiltalte.

¹⁵⁶ "Mijailovic döms i dag" I *Sydsvenska Dagbladet* 23/3 2004

¹⁵⁷ "Mijailovic döms i dag" I *Sydsvenska Dagbladet* 23/3 2004

¹⁵⁸ "Tingsrättens resonemang i sin helhet" 23/3 2004 hentet 3/5 2004 fra www.w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10078944

buken, bröstkorgen och armarna. Våldet har varit kraftigt. Skärskadans placering och storlek tyder starkt på att syftet varit att döda. På grund av det anförda är det ställt utom rimligt tvivel att Mijailo Mijailovic hade uppsåt att döda Anna Lindh. [...] Gärningen skall mot bakgrund av det anförda bedömas som mord. [...] Straffet för mord är fängelse i tio år eller på livstid. Den gärning som Mijailo Mijailovic har gjort sig skyldig till har ett mycket högt straffvärde. Han skall därför och då vad som har kommit fram om hans person inte är ägnat att kunna medföra strafflindring dömas till fängelse på livstid."¹⁵⁹

Den 13. marts ankede Mijailovics försvarsadvokat, Peter Althin, livstidsdommen till Svea hovrätt. Ankningen skyldtes dennes utilfredshed med den retspsykiatriska bedømmelse af Mijailovic og kategoriseringen af overfaldet som en uppsåtlig handling med det tydelige mål at slå Anna Lindh ihjel. Ifølge Peter Althin var det hele; "[...] en impulshandling och det var en slump att det var Anna Lindh han knivskar."¹⁶⁰

IV.7 TO BE CONTINUED....

Som jeg skrev i indledningen til dette kapitel, har jeg begrænset mit empiriske materiale til at omfatte perioden fra 10/9 2003 til 14/4 2004. Mine punkttommer i materialeindsamlingen er dog ikke sammenfaldende med sagens udvikling, men har været nødvendige for en overskuelig behandling af *Sydsvenska Dagbladets* rapportering omkring den i denne opgave.

Siden den 14/4 2004 er sagen blevet anket og behandlet i Svea Hovrätt, hvor dommen fra Stockholms tingsrett blev omstødt, idet en ny granskning af Mijailovic fandt ham uegnet til fængselsstraf, og i behov af en psykiatrisk pleje som ikke ydes i fængslet. Den juridiske behandling af sagen fortsætter sandsynligvis så langt det er muligt, men sikkert er det, at massemediernes bevågenhed og interesse for og om Mijailo Mijailovic, hans offer og konsekvenserne af hans gerninger *ikke* ender med en endelig dom.

Jeg har begrænset materialet til at følge sagen til den ankes første gang idet jeg mener, at materialet i denne periode er tilstrækkeligt til belysningen af opgavens problemformulering.

¹⁵⁹ "Tingsrättens resonemang i sin helhet" 23/3 2004 fra www.w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10078944 hentet 3/5 2004

¹⁶⁰ "Olle Lönneaus "Mijailo Mijailovic överklagar livstidsdomen" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/4 2004

KAPITEL V DISKUSSION

Menneskene plages af, hvad de mener om tingene,
ikke af tingene selv.¹⁶¹

Det store spørgsmål som skal diskuteres og besvares i dette kapitel i forhold til materialet præsenteret i de tre foregående er naturligtvis; og hvad kan vi så lære af dét? Jeg vil i dette kapitel diskutere mit historiske og empiriske materiale ud fra mine teoretiske retninger, socialkonstruktivisme, kognitiv antropologi samt Foucaults og Scotts magtteorier, for at se hvad man, ved hjælp af disse, kan vride ud af materialet som kan anvendes til en besvarelse af opgavens problemformulering.

Jeg vil således diskutere hvordan rettens kategorier kan forstås som socialt konstruerede og om, og i så fald hvordan, de kan ses som udtryk for en kollektiv intentionalitet. Videre vil jeg belyse hvordan rettens kategorier kan ses som et kognitivt værktøj og undersøge om, og i så fald hvordan og hvorfor, disse og anvendelsen af dem adskiller sig fra individets. Derefter vil jeg undersøge hvilken magt rettens kategorier kan indeholde, hvordan denne kan tage sig udtryk og hvordan den påvirker de mennesker og samfund den eksisterer i.

V.1.1 RETTENS KATEGORIER SOM SOCIALT KONSTRUERED?

Ifølge John Searle, og hans udlægning af perspektiverne i de socialkonstruktivistiske teorier præsenteret i kapitel II, lever mennesket i en verden som består af to slags fakta; af Searle kaldet institutionelle og rå. De førstnævnte eksisterer alene fordi mennesker har bestemt at noget forholder sig på en bestemt måde og jeg mener, at rettens kategorier er et udmærket eksempel på social konstruktion af fakta. At slå ihjel eller at forårsage et andet menneskes død er altså et rå fakta. Efterforløbet er en social konstruktion hvor igennem de(t) rå fakta ændrer karakter og tilskrives en betegnelse som gør det muligt at forstå det i en sammenhæng og vurdere det herefter. Hvor forskellige kontekster vi end placerer dette rå fakta i (at nogen er død som følge af et andet menneskes handlinger) er det vanskeligt at tænke sig en situation hvor det kan forblive et rå fakta og eksistere i en slags vakuum eller moralsk tomrum. Selve handlingen som udgør/resultterer i det rå fakta, som denne opgave behandler, kan være tilladt eller sanktioneret (som i krig) eller betragtet som en forbrydelse (som mordet på Anna Lindh) men for mig at se, findes der ikke nogle eksempler på at den kan forblive et rå fakta; for at mennesker kan behandle den mentalt og finde en måde at forholde sig til den må den forsynes med en socialt konstrueret overbygning i form af en titel eller betegnelse som udpeger retningen på vurderingen som enten negativ eller positiv.

Jeg mener at mit udvalg af historisk materiale samt de nutidige artikler samlet i empirikapitlet med al ønskværdig tydelighed viser, at forbrydelser/definitionen af forbrydelse er resultatet af en social konstruktionsproces. Indikationen på at det forholder sig sådan, findes både i de historiske og nutidige eksempler i forskrifterne for og diskussionen af hvordan forskelle findes og bedømmes i handlinger med samme slutresultat. Havde mordet virkelig været den selvklare forbrydelse Dick Harrison, i *Jarlens sekel*, mener det er, burde der ikke findes forskellige straffe afhængigt af hvilken vilje som ligger bag handlingen, hvem som er slået ihjel og hvem som har begået mordet.

Således er alle kilderne, historiske og nutidige, ganske enige om at der er stor forskel på handlinger som er begået med vilje og ønske om at dræbe, og dem som sker af uagtsomhed, som følge af uheld eller ved en gerningsmand som af forskellige årsager ikke kan forventes at være

¹⁶¹ Herdis & Johannes Møllehave *Livets kalender – berømte citater samlet af Herdis og Johannes Møllehave* Sesam, København 1993 s. 178 (Græsk visdomsord)

ansvarlig og bevidst om sine handlinger - og at de ikke kræver samme straf. En videre indikation på at disse kategorier er socialt konstruerede er den forandring som kan spores i definitionen og afgrænsningen af samme handling. Således findes en kontinuitet i ideen om at viljens grad til forbrydelsen og dens resultat kan variere, men en forskel i hvordan der skelnes mellem grove og mindre grove former og hvordan de skal straffes henholdsvis. I Bibelen står der således, at den uagtsomme drabsmand ikke har haft vilje eller ønske om at slå ihjel, og derfor er hans gerning mindre grov og han skal have mulighed for at undkomme blodshævnerens hævn ved at opholde sig i en fristad. Som Harrison skriver findes i 1200-tallets landskabslove definitioner af forbrydelser begået i fredshelgede sfærer som værre og affødt af en stærkere og ondere vilje end ellers, og forskrifter om at disse skulle bedømmes særligt hårdt. Samme skelnen mellem graden af vilje liggende bagom en handling som har ledt til en andens død, genfindes i rapporteringen om rettergangen mod Mijailo Mijailovic. Her er fokus på dennes psykiske helse og om hvorvidt sygdom og problemer i denne sammenhæng kan have påvirket hans handlinger så disse, og resultatet af dem, kan beskrives som intentionsløst.¹⁶²

Kilderne peger i flere sammenhænge også mod at retskategorierne er socialt konstruerede og således foranderlige over tid – blandt andet i ideerne om at ofrets status er afgørende for hvordan gerningen og dens udfører skal behandles. I en kommentar til den romerske Lex Aquilia findes en regel som bestemmer hvordan man forholder sig hvis nogen uretfærdigt har slået en anden mands firbenede dyr, slave eller slavinde ihjel. Denne sammenkobling af dyr og slaver i samme kategori for hvis uretmæssige død en ejer kunne kræve deres værdi eksisterer ikke længere. I dag er et menneske, uanset status, et menneske, og dødelige overgreb mod mennesker skal efterforskes, behandles og straffes ud fra antagelsen om at alles liv har en værdi som ikke kan omsættes i penge, men som skal værnes af andre årsager. En lignende forskelsbehandling afhængigt af ofrets identitet findes i Äldre Västgöotalagen hvor mandeboden til kongen bliver mindre og mindre jo længere væk fra kongens magtsfære (Sverige) ofret kommer fra, for helt at forsvinde når det drejer sig om drab på trælle; heri har ingen del bortset fra den målsøgende.¹⁶³ Morderen som dræber en højtstående politiker ville uden tvivl, være blevet behandlet ud fra andre filosofier og idéer både på 1200-tallets landsting og i 1500-tallets Frankrig end han bliver det i vestverdenen i dag. At der er forskel på den straf attentatmanden Robert-Francois Damiens blev idømt 1757 (og som Foucault beskriver i *Övervakning och straff*) og som Mijailo Mijailovic kan få i dag, viser både at der er sket en forandring i indstillingen til hvad formålet med straffen er, men også at andre forhold end ofrets status tages op til betragtning i rettergangen og domsafsigelsen. Som Foucault skriver har rettens midler til at fremdrage sandheden og bedømme denne forandrets både i retning og interesse siden middelalderen. Det handler således ikke længere bare om ”är fakta belagda och är de brottsliga?” utan också: ’Vad är detta våldsdåd eller mord för något? På vilken nivå, inom vilket område av verkligheten hör gärningen hemma?’¹⁶⁴

Således tyder alt, mener jeg, på at rettens kategorier er socialt konstruerede og derfor er i stand til at antage mange forskellige former, og favne et meget varierende indhold afhængigt af hvilke andre værdier et samfund bygger sin eksistens på. Disse vil afspejles i konstruktionen af både de retslige kategorier og den straf som følger definitionen af en bestemt handling. Dette kan beskrives ud fra Friis’ udvikling af Vivien Burrs sammenfatning af de socialkonstruktivistiske præmisser omtalt i kap. II; nemlig at forskellige sociale verdensbilleder leder til forskellige sociale

¹⁶² Psykisk sygdom virker til at have været en undtagelsesfaktor i mange forskellige historiske og kulturelle sammenhænge, men som Foucault skriver i *Övervakning och straff* og som Per Roijer peger på i sin artikel d. 11 marts 2004 er der forskel på om man kan dømmes som ansvarlig for forbrydelsen eller om ansvaret for dette ikke kan placeres hos en psykisk syg person selv om denne må finde sig i tvangspleje og eventuelt indlåsning.

¹⁶³ Se afsnit III.1.2

¹⁶⁴ Foucault 1987 s. 28

handlinger, samtidigt som et bestemt verdensbillede bestemmer ”farven” i tilhængerens briller og gør dem i stand til at se visse handlinger som rigtige, mens andre for dem fremstår som farlige og naturmodstridige. Det er let at i denne sammenhæng henfalde til at se forandringerne i retskategorierne, og det de omfatter, som en evolutionær udvikling i mere positiv, retfærdig og humanistisk retning jo nærmere nutiden man bevæger sig. Jeg mener, at det i denne sammenhæng derfor er vigtigt at gøre opmærksom på, at dét ikke er budskabet hverken i socialkonstruktivismen eller i min anvendelse af denne. Med de historiske eksempler behandlet i forhold til nutiden håber jeg blot at belyse hvordan forskellige omstændigheder (historiske, kulturelle, sociale og politiske) afspejler sig i konstruktionen af alle sociale fakta; og således også i forandringerne af rettens kategorier.

V.1.2 RETTENS KATEGORIER SOM UDTRYK FOR EN KOLLEKTIV INTENTIONALITET?

Ifølge John Searle, består den sociale virkelighed af tre aspekter af konstrueret natur hvoraf jeg mener at to, ”tildeling af funktion” og ”konstitutive regler” er afhængige af det Searle kalder en kollektiv intentionalitet som har formen ”vi anser...”. Produktionen af badekar, trykningen af pengesedler og den udbredte og uproblematisk anvendelse og udveksling af disse rekvisitter i overensstemmelse med et bestemt mønster for værdi og anvendelse i hverdagslivet er, mener jeg, afhængig af der findes en kollektiv enighed om hvordan funktionen skal tilskrives, hvad reglerne konstituerer og fælles forståelse for hvordan denne viden appliceres om omsættes til handling.

Det er naturligvis ikke kun forholdsreglerne omkring og forståelsen af materielle formål som badekar og pengesedler som socialkonstruktivismen beskæftiger sig med, og som Eva Friis skriver, er alle måder vi handler på forudsatte af bestemte former for kundskab som ser forskellig ud afhængig af i hvilken kontekst et menneske befinder sig. Vigtigt er dog, mener jeg, stadig det kollektive aspekt af denne kundskab; at den er delt i en større gruppe af mennesker og hos disse oftest er uarticuleret og til vis del ubevidst men alligevel central i synet på og forståelsen eller tolkningen af forskellige gruppemedlemmer og deres handlinger.

Denne kollektive intentionalitet er, mener jeg, afgørende for konstruktionen af de retslige kategorier og for graden af legitimitet (og følgsomhed) disse kan opnå i det samfund de eksisterer i. På samme måde som anvendelsen af papirsedler eller plastickort som et universelt betalingsmiddel er afhængigt af en udbredt fællesforståelse af muligheden herfor er, mener jeg, retskategoriernes praktiske anvendelse og legitimitet det også. At et flertal af et samfunds befolkning følger opstillede regler indebærer naturligvis ikke, at de personligt har skrevet under på dem eller er fuldstændigt enige i vigtigheden af dem alle (eller at rettens fungerende kategorier altid har en bred folkelig støtte og tilslutning), men hvis der i hverdagslivet alligevel, i store træk, ræsonneres i termer af rettens retningslinjer for rigtigt og forkert kan man, mener jeg, sige at disse udgør en form for kollektiv intentionalitet. Om dette har været tilfældet i de sammenhænge de historiske eksempler er hentet fra er, uden en dybere analyse af andre forhold, vanskeligt at udtale sig om. Derimod mener jeg, at mit nutidige empiriske materiale viser, at rettens kategorier til stor del kan beskrives ud fra Searles ideer om kollektiv intentionalitet, idet avisartiklerne er skrevet med udgangspunkt i visse ”sandheder” som af forfatterne (og læserne sandsynligvis også) tages helt for givet og ikke omgærdes med spørgsmålstejn; sandheder som stemmer overens med rettens kategorier og forskrifter for rigtigt og forkert.

Således sættes der i artiklerne ikke spørgsmålstejn ved om det virkelig bør være forbudt at slå mennesker ihjel, ved det rigtige i at sekundovervåge mistænkte under varetægtsfængslingen, om anvendeligheden af tekniske beviser, om vidnernes betydning og klassifikationen af mistænkte ud fra psykologiske undersøgelser og ekspertbedømmelser. Hvorvidt journalisterne mener, at retten er kommet frem til det ”rigtige” svar eller løsning kan naturligvis

variere, men så vidt jeg kan se i materialet, bliver der ikke sat spørgsmålstejn ved selve den juridiske kategorisering.

Særligt interessant og belysende for min postulering om at rettens kategorier kan ses som et udtryk for en kollektiv intentionalitet i denne sammenhæng, er måden hvorpå mediernes behandling af Mijailo Mijailovics psykiske sygdomshistorie synes at løbe parallelt med retslige muligheder for dom og påfølgende i sager hvor den tiltalte psykiske uheld er dokumenteret. Der findes i artiklerne tegn på uenighed om hvorvidt Mijailo Mijailovic er syg eller ikke, men derimod ikke nogen tvivl om at dette bør afspejles i domsafsigelsen. Der synes at råde enighed om, at handlinger som er begået af mennesker med store psykiske problemer og sygdomme ikke bør straffes med fængsel, men derimod skal disse personers problemer forsøges rettes gennem forskellige former for tvangsmæssig pleje. Således kan man i *Sydsvenska Dagbladet* gennem en lang periode følge forskellige debatter om psykiatrien generelt, og den indsats som har været rettet mod Mijailo Mijailovic specielt, og om hvorvidt bedømmelsen af psykisk syge og tilbuddene om pleje står i proportion til virkelighedens behov. Videre kan man, fra et par dage efter Mijailo Mijailovics varetægtsfængsling, læse ganske detaljeret om hans psykiske problemer og forhistorie, og forskellige udtalelser om hvorvidt han er syg eller blot lader som om for at slippe for straf. Sten Levander sætter d. 11 marts spørgsmålstejn ved Huddinge-teamets bedømmelse af Mijailovic som rask, men ikke ved at en bedømmelse er nødvendig og anvendelig i rettens arbejde. Der findes således en diskussion om kategoriseringen af den aktuelle forbryder, men ingen om hvorvidt denne kategorisering og inddeling af mennesker i psykisk syge og raske, og den efterfølgende begrænsning af straffemuligheder, er rigtig eller forkert.

Jeg mener, ud fra ovenstående, at rettens kategorier kan ses som et udtryk for en kollektiv intentionalitet af formen ”vi anser...” at noget er rigtigt og tilladt, mens andet er forkert og forbudt. Denne kollektive enighed om rettens kategorisering af rigtigt og forkert indebærer dog ikke nødvendigvis, at der er bred enighed om hvordan denne kategorisering bør udføres og hvilke kriterier den skal bygge på, men nødvendigheden og legitimiteten af kategorisering indenfor et retssystem sættes der ikke spørgsmålstejn ved i mine eksempler.

V.2.1 RETTENS KATEGORIER SOM ET KOGNITIVT VÆRKTØJ?

Som den kognitive antropologi peger på, kan meget af menneskers viden, både individuel og kollektiv, forstås som værende organiseret i forskellige strukturer, skemaer eller kategorier. Disses udformning varierer meget afhængig af kontekst, og er afgørende for både *hvad* mennesker ser, og *hvordan* de ser det. Disse kategorier er således både socialt konstruerede og afgørende for udformningen af den sociale verden som har skabt dem.

John Searle skriver, at der findes forskellige aspekter af den sociale virkelighed som er nødvendige at fokusere på, hvis man vil kunne forstå denne. Heriblandt nævner han konstitutive regler; disse regulerer ikke alene, men skaber selve muligheden til forekomsten af visse aktiviteter. Searle eksemplificerer i denne sammenhæng med fx spilleregler for skak; den aktivitet som skakspillet er, kan ikke eksistere hvis ikke reglerne følges. Denne form for regler er interessant i denne sammenhæng idet de, som Searle skriver, ofte efterfølger de regulative (som sætter grænser for allerede eksisterende opførsel) i retslig sammenhæng. Mord er således kun et faktum hvis visse omstændigheder foreligger; X regnes kun som Y i C; og spørgsmålet er hvordan C ser ud og hvad som kendetegner dette. Rettens kategorier kan siges at være spilleregler for forskellige forbudte handlinger; hvis disse ikke kan bevises at være fulgt eller opfyldte, kan ingen straffes for at have deltaget i det kriminelle spil.

Ud fra mine historiske og empiriske eksempler på de retslige procedurer og forskrifter for hvordan det bestemmes om C foreligger (og X således kan regnes som Y) mener jeg, at den tidlige kognitive antropologis forestillinger om kategorisering som muligt gennem afcheckning af

en mental liste viser, hvordan rettens kategorier kan ses som et kognitivt værktøj. Forskellige grader af mistanke og muligheder for overvågning, forskellige mulige benævnelser af samme gerning afhængig af objektive (fx at nogen er død som følge af en andens handlinger) og subjektive rekvisitter (fx graden af agtsomhed eller vilje). Disse kategorier anvendes i retslig sammenhæng til at bestemme hvad det var som fandt sted, om det var ulovligt – og i så fald hvor ulovligt, samt hvem som skal have skylden og hvad straffen skal bestå i; kategorierne peger således på hvad retten bør fæste opmærksomhed ved, og hvordan forskellige forhold skal behandles. De bestemmer således hvad retten kan og skal se, og hvordan den skal forstå og vurdere dette.

Dette er tydeligt både i mine historiske og nutidige empiriske eksempler. I det historiske materiale er kategorierne dog oftest meget mere detaljerede og specifikke end de nutidige eksempler, hvor de forekommer mere abstrakte og lettere at applicere på et mere varierende materiale. Således er det i *Misgierningsbalken* af 1734 nøje beskrevet hvordan det uagtsomme manddrab kan forventes at gå til (se afsnit III.1.2), mens formen og omstændighederne for denne uagtsomhed slet ikke er definerede i den nutidige Brotsbalk (afsnit II.2.3). Det virker dog som om man gennemgående har haft samme delmomenter anvendelige til beskrivelsen og den endelige klassificering af handlingen (upsåt, offer og gerningsmandsprofiler), men det er forskelligt hvordan disse kriterier har set ud og hvilket indhold de har haft. At de findes er dog, mener jeg, et udtryk for at der i retslig sammenhæng findes et behov for at kunne klassificere hændelser efter et bestemt mønster (som varierer afhængigt af kontekst), og derigennem vurdere dem og træffe beslutninger om eventuelle følger.

I de artikler jeg har anvendt som nutidigt empirisk materiale findes, mener jeg, flere eksempler på hvordan retten anvender sine kategorier som kognitivt værktøj, gennem at disse ordner de indtryk som kommer til den i form af sager omhandlende forskellige eventuelle lovovertrædelser og forbrydelser. Dette er, mener jeg, tydeligt allerede i benævnelserne for graden af mistanke anvendt ved anholdelserne af de to mistænkte. Således var den første af politiets indfangede mistænkte i Lindh-sagen anholdt som ”skäligen misstänkt”, mens den anden var det ”på sannolika skäl”. Disse kategoriseringer viser en forskel i mængden af bevismateriale, og giver retten forskellige muligheder for at handle i forhold til videre undersøgelser og midlertidig indespærring af den mistænkte.

Videre er kategoriseringen tydelig i rettens behandling af forskellige former for beviser. Interessant i denne sammenhæng er en sammenligning med Foucaults historiske eksempler. Tidligere var tilståelsen, uanset hvordan den var fremkommet, helt afgørende for at verificere den ”sandhed” embedsmænd omgivet af en større eller mindre grad af hemmelighed havde udarbejdet. I dag er en tilståelse, som Erik Magnusson påpeger d. 8 januar, ikke tilstrækkelig hverken for at vække tiltale, og endnu mindre for at sikre en fældende dom. Både før og nu findes en skelnen mellem kvaliteten på forskellige former for beviser; i rettens kategoriserende inddeling af disse findes retningslinjer for hvordan disse brudstykker af virkeligheden skal indordnes i det kognitive system og i hvilken hierarkisk rækkefølge de skal placeres og afkrydses. I sagen mod Mijailovic var det de tekniske beviser som blev tillagt størst betydning og tilståelsen gjorde det blot muligt at forkorte rettergangen gennem at en stor del af de tekniske beviser ikke behøvedes at gennemgås i retten. Opdelingen af beviser efter kvalitet kan tilsyneladende genfindes i alle retslige kontekster, men som Foucault viser (med sine eksempler på beviskategorisering i 1500-tallets Frankrig) er kravene til deres udformning og indhold, samt deres hierarkiske placering på den mentale checkliste, foranderlige.

Et af de punkter eller klassifikationsmomenter som er forsvundet som afgørende fra rettens officielle liste er ofrets identitet og status. Tidligere ahang bøden/størrelsen på mandeboden til dels af hvor ofret kom fra, og også om det overhovedet defineredes som et offer i termer af menneskelighed. I sagen mod Mijailovic lægges der gennem mindeceremonier og i omfanget af

mediernes interesse vægt på at ofret var en højtstående repræsentant for det svenske demokrati, og at attentatet mod hende derfor kunne betragtes som et angreb mod hele det åbne samfund, samtidigt som det i aviserne betones at selve rettergangen, dens form og udfald ikke skal påvirkes af ofrets identitet; chefsrådmænd forventes således at behandle Lindh-sagen som hvilken mordsag som helst. I denne sammenhæng er det dog interessant, at ofrets identitet alligevel synes at spille en vis rolle for rettens forståelse af graden af agtsomhed (uppsåt) hos gerningsmanden; retten synes at have ræsonneret i termer af, at hvis handlingen var så uplanlagt og tilfældig som Mijailo Mijailovic påstod, var det mærkeligt, at den rettede den sig så mod så kendt en person og ikke mod andre "almindelige" som man trods alt oftere støder på. Anna Lindhs identitet som politiker og udenrigsminister synes at have været vigtig i Stockholm Tingsrets forståelse af gerningen som overlagt og planlagt; derimod har denne ikke nogen betydning for vidden af strafferammens muligheder. Således kan ofrets identitet og status være afgørende for rettens klassifikation og tolkning af handlingens motiver, men ikke for afgørelserne af konsekvensernes omfang.

Et andet meget tydeligt, og i sagen mod Mijailovic meget vigtigt, eksempel på anvendelsen af retslige kategorier som kognitivt værktøj, er undersøgelserne udført med formålet at definere den tiltalte som enten psykisk syg, eller helt rask og tilregnelig. Retten har uddelegeret selve definitionsopgaven til udenforstående eksperter, men disses afgørelse bestemmer i hvilken kategori; strafbar gennem fængsel eller ikke, den tiltalte skal placeres i. Den psykiske klassifikation bestemmer således hvordan retten kan forstå den tiltaltes handlinger (ud fra andre kategorier som agtsomhed og vilje) og hvilke sanktionsmuligheder som kan anvendes.

Ud fra ovenstående kan man, mener jeg, virkelig beskrive de retlige kategorier som et kognitivt værktøj nødvendigt for at skabe orden og forståelse indenfor retssystemet. Kategoriseringen udføres efter bestemte regler og mønstre, og det er først når delmomenter af alle sagens handlinger og personer er placerede i de kategorier man mener de hører hjemme i, det kan bestemmes om C foreligger og X således bliver til Y. Gennem omstændelig klassificering bliver retten i stand til at skabe sin egen forståelse af det skete og herudfra at handle; at straffe eller at frifinde.

V.2.2 FORSKEL MELLEM INDIVIDETS OG RETTENS KOGNITIVE KATEGORIER?

Som allerede nævnt i teorikapitlet mener jeg, at der er en stor forskel mellem individets kognitive kategorier og rettens. Disse forskelle til trods er formålet med kategorierne dog det samme; nemlig at ordne og sortere ting og hændelser efter bestemte mønstre for at skabe mulighed for forståelse, og at blive i stand til at handle ud fra denne viden. Både rettens og individets kategorier har således til formål at muliggøre forståelse af individer og menneskers handlinger samt herigennem at finde passende måder at reagere på disse. Jeg mener dog, på baggrund af de præsenterede kognitive antropologiske teorier og eksemplerne på retsreglernes opbygning og praktiske anvendelse, at kategoriseringen som foregår hos individet, adskiller sig fra den som foregår i retten.

Ifølge den kognitive antropologi ræsonnerer individet ved hjælp af skemaer som selv udfylder "huller" i konkret viden med information som, gennem tidligere erfaringer, følelser eller forventninger, tilsyneladende passer ind. Dette er ikke ønskværdigt i et retssystem som skal bygge sine afgørelser på en så sandhedsnær rekonstruktion af hændelser som overhovedet muligt og hvor tvivlen skal komme enhver mistænkt til gode. I et sådant system, hvor retfærdighed er målet, kan det ikke nytte noget at huller i bevisføringen udfyldes med information som "plejer" at stemme i sager af bestemt karakter, eller som synes at stemme med dommer og nævnsmands personlige sympatier (eller mangel på samme) for mistænkte eller målsøgende. Både individets og rettens kategorier er socialt konstruerede og har samme formål, nemlig at skabe orden og forståelse, men formen og proceduren for selve klassifikationen er forskellig. Dette er nødvendigt, idet rettens

klassifikationer har videre konsekvenser end individets, og fordi rettens klassifikation skal være gennemskuelig og forholdsvis forudsigelig.

Det som jeg benævner som en forskel i kategorier opfattes og artikuleres ikke på denne måde i artiklerne, men disse forskelle mellem rettens kategorier og individets kan, mener jeg, alligevel identificeres i dette nutidige empiriske materiale på forskellig måde. Blandt andet vidner avisartiklerne omhandlede anholdelserne af de to mistænkte i Lindh-sagen om forskelle mellem rettens og individets måde at kategorisere og ræsonnere på. Her anvender retten sig af to kategorier af mistanke for at indikere mængden af belastende materiale imod de anholdte. Den første som anholdtes blev varetægtsfængslet som ”skäligen misstänkt” mens den andre blev det ”på sannolika skäl”. Journalisterne gjorde, i artiklerne præsenteret i kap. IV under overskriften ”Mistænkt”, grundigt opmærksom på den bevisbyrdemæssige forskel som lå bag rettens og politiets forskellige benævnelser, samtidigt som begge de mistænkte og deres privatliv helt fra begyndelsen blev beskrevet ud fra en kategorisering som umiddelbart virker til at bygge på andre udgangspunkter. I *Sydsvenska Dagbladet* har jeg ikke fundet artikler omhandlede den første mistænkte, men artiklen den 28. september, efter dennes frigivelse, viser at andre aviser og medier hurtigt frigav mandens identitet og oplysninger om hans privatliv og sympatier. To dage efter anholdelsen af Mijailo Mijailovic, som da var fængslet på en højere grad af mistanke, bragte *Sydsvenska Dagbladet* flere artikler om dennes personlige problemer og kriminelle fortid – dog uden at nævne hans navn; dette anvendte avisen sig ikke af før efter dennes tilståelse i januar. Interessant i denne sammenhæng er også billedet af den formodede attentatmand; kaldet NK-manden, fra forskellige overvågningskameraer på drabspladsen og de gentagne henvisninger til stor eller manglende lighed mellem disse billeder og de mistænkte. Således sagde anklager Agneta Blidberg om den først anholdte at han ikke var ulig NK-manden, og en frisør om Mijailo Mijailovic at mavefølelsen sagde ham at dette var morderen. Måden de to mistænkte behandles på og grundigheden hvormed deres baggrund gennemgås i medierne, i forhold til den retslige definition af den grad af mistanke de sad varetægtsfængslede på, tyder, for mig, på at der findes en forskel mellem rettens kategoriseringer og individets (repræsenteret ved journalisterne som har skrevet artiklerne samt de læsere man må formode at disse har haft). Hos den ikke-juridiske aktør tyder skrivelserne om de mistænkte på en kategorisering som minder meget om Foucaults beskrivelser af bevisindsamling og skyldtilskrivning i 1600-tallet; nemlig en meget omsiggribende sådan som bygger på ideen om, at man ikke kan være mistænkt, hvis man ikke er i alt fald en lille smule skyldig – og at det således er i orden at hænge folk ud offentligt hvis de har fået stemplet mistænkt. Denne står naturligvis i kontrast til det moderne retsvæsens udgangspunkt om tiltaltes uskyld til andet er bevist.

Videre kan man, mener jeg, argumentere for en forskel i rettens og individets hierarkiske inddeling af beviser og disses kvalitet. For retten er en tilståelse i sig selv ikke tilstrækkeligt til at rejse en sag eller at dømme folk efter. For individet synes den dog at have større betydning for bedømmelsen af en mistænkt som skyldig eller uskyldig. Dette kan, mener jeg, udledes det faktum at *Sydsvenska Dagbladet* d. 13 januar bringer et længere uddrag af Mijailo Mijailovics tilståelse; denne har, mener jeg, en stor følelsesmæssig værdi for individets klassifikation af den mistænkte og kan i mange tilfælde i hverdagslivet anses tilstrækkelig som bevis for et vist hændelsesforløb.

En lignende forskel synes at findes i synet på betydningen af ofrets identitet. Hos individet kan Anna Lindhs position som udenrigsminister få attentatet mod hende til at virke endnu værre og mere kriminelt, mens denne ikke må have nogen indflydelse i rettens behandling af sagen og den tiltalte. Ingen af artiklerne nævner noget om at den tiltaltes straf bør blive hårdere som følge af Anna Lindhs politiske stilling, men den meget omfattende mediedækning og de mange offentlige mindeceremonier vidner i alt fald om, at dette mord ikke ses som ”hvilket mord som helst” og at

information om ofrets død været mere vidt udbredt og at denne har påvirket flere mennesker end hvad tilfældet ”normalt” er.

James Scott skriver, i *Seeing like a State*, at der findes en problematisk modsætning mellem den viden stater indsamler og anvender i forskellige projekter, og den viden individer lever efter i den virkelighed hvori disse skal gennemføres. Denne forskel er, mener jeg ud fra ovenstående, ofte forekommende mellem individets og rettens kategorier. Jeg mener dog videre, at disse forskelle ikke nødvendigvis er problematiske i denne sammenhæng, idet et af elementerne i det moderne retssystemes ideal om retssikkerhed er at garantere gennemskuelighed, forudsigelighed og størst mulig objektivitet; noget som ikke er muligt ved anvendelse af kognitive kategorier eller skemaer af den selvudfyldende type, som individer anvender sig af i hverdagslivet. Ikke desto mindre findes naturligvis i denne forskel en risiko for at individer ikke kan forstå rettens afgørelser og, hvis de bliver alt for forskellige fra individets egne slutninger og konklusioner, begynder at sætte spørgsmålstejn ved den legitimitet og retfærdighed som var målet. Jeg tror således, at det er vigtigt at der *er* forskel mellem rettens og individets kognitive kategorier, samtidigt som denne må være forståelig og, til stor del, accepteret af både de individer som anvender og ”rammes” af dem. Således går retten og dens anvendelse af bestemte kategorier på en line som skal udgøres af en kollektiv intentionalitet og enighed om at kategorier og visse former for klassifikation er nødvendige for retssystemet, samtidigt som dennes ligevægt ikke må trues gennem henfald til at anvendelse sig af skematiske og uforudsigelige klassifikationer grundede på usynlige eller dunkle præferencer, erfaringer og følelser som følge af forventninger om at dette vil øge en folkelig tilslutning.

V.3 RETTENS KATEGORIER SOM KILDER TIL MAGT?

Som Michel Foucault skriver i *Övervakning och straff*, skete i 1700-tallet en forandring i den kontrol som udøvedes over individer og kroppe. Denne kontrol blev opnået gennem konstant overvågning muliggjort af en inddeling af tid og rum afpassede til bestemte formål og handlinger. Som nævnt i teorikapitlet, mener jeg, at disse teorier af Foucault er interessante fordi de viser hvordan menneskets kategorier kan tage sig fysisk form gennem at visse handlinger eller typer af mennesker kun skal forekomme eller findes på bestemte steder tilpasset denne inddeling. Rettens kategorier kan, trods sin mere usynlige form, mener jeg også ses som et udtryk for denne inddeling af tid, rum og mennesker i sin opsætning af grænserne mellem tilladt og forbudt. Disse er måhænde teoretiske opdelinger, men de får virkelige, og fysiske, konsekvenser for den som findes skyldig i overtrædelse af dem.

Foucault skriver om magt, at denne kun eksisterer i relationen mellem mennesker, og således ikke er en artefakt som individer kan eje og testamentere videre.

Disse indfaldsvinkler er interessante for denne opgave idet de peger på, at menneskets kategorier indeholder magt. Denne magt ligger, mener jeg ud fra Foucault (se evt. afsnit II.3) i, at kategorierne altid er vedhæftede med positive og negative værdier samt lav eller høj ranginddeling som overføres til deres indhold – hvad enten dette er individer, grupper eller hændelser. Jeg mener således ikke, at magten ligger i selve kategorien men i anvendelsen af den. Magten bliver nemlig først aktuel når kategorien anvendes i en relation; af, om og mellem mennesker, idet magt ikke er noget man ejer eller som kan overføres som en ejendom. Kategoriseringen er således, hvis og når, den begynder at anvendes mellem mennesker som en legitim og ”sand” opdeling af hændelser, mennesker og handlinger, i stand til at styre den klassificerendes handlinger, tanker og ”synsfelt”. Således bliver rettens kategoriske opdeling, af først og fremmest det forbudte og det tilladte, og indbygget heri skelnen mellem det unormale og det normale, afgørende for hvor bredt det legale/retslige synsfelt og rækkevidden af handlingsmulighederne bliver.

Rettenns kategorier bygger på en kollektiv intentionalitet, og skal samtidigt adskille sig fra individets konkrete kategorier; men træder individet først ind i det rum som er rettenns, må det følge de opdelinger og kategorier som det er bestemt skal være legale og relevante hér. Således tvinges man her til at fremlægge, forstå og vurdere mennesker og deres handlinger ud fra anvendelsen af på forhånd opstillede kategorier som skal sikre retfærdighed, men som samtidigt udøver en usynlig magt over sine anvendere. Den magt som jeg mener findes i de retslige kategorier ligger i Searles socialkonstruktivistiske formel X regnes som Y i C . Rettenns kategorier afgør, i bestemte og veldefinerede sammenhænge, hvilken form C har og hvilke kriterier denne skal udgøres af. I rettenns klassifikation ligger stor magt så længe individer af sig selv følger denne og den definerede proces som leder hertil. Klassifikationen indeholder således magten til at bestemme hvad man skal se, og ud fra dette bestemme hvordan man skal handle.

Dette er tydeligt særligt i det nutidige empiriske materiale, hvor vi både har tilgang til en defineret retsregel som anvendes internt i retssystemet (hvordan C ser ud så X bliver til Y) og en detaljeret rapportering om retten foretaget udefra (af journalisterne) som viser, at rettenns interne og teoretiske kategorier har en virkelig og fysisk effekt udenfor det juridiske rum.

I det nutidige empiriske materiale findes flere eksempler på den magt til at afgrænse den relevante "virkelighed" og herigennem bestemme om X skal regnes som Y ; fx hvilke beviser som er gyldige og hvilken rang de har. Således er de tekniske beviser af størst vigtighed i bestemmelsen af hvad som er sket, mens gerningsmandens tilståelse skal vejlede retten om med hvilken vilje det er sket. Videre har retten forskellige gradinddelinger af denne vilje som leder til forskellige konklusioner om forbrydelsens karakter. Dét som tydeligst viser betydningen af kategorierne og magten som findes i disse er dog undersøgelsen af den tiltalte og definitionen af denne som rask eller psykisk syg. Artiklerne indeholder ingen diskussion om hvorvidt denne opdeling af mennesker er nødvendig at gøre, men fokuserer på hvorfor Mijailo Mijailovic måske får stemplet som syg og hvorvidt dette er rigtigt eller forkert. Der findes ingen diskussion om hvorvidt netop denne kategorisering er nødvendig for retfærdigheden. Mennesker anvender således kategorierne til at forstå og vurdere virkeligheden og er hermed med til at videreføre og legitimere disse kategorier som skal hjælpe til at holde orden. Dette sker gennem den kontrol og magt som opnås gennem accepten af at visse mennesker eller hændelser bør kategoriseres på en bestemt måde og behandles efter veldefinerede principper i overensstemmelse hermed.

Således viser mit empiriske materiale, at der i anvendelsen af rettenns gældende kategorier findes en magt til først og fremmest at definere det tilladte og forbudte, og som et resultat heraf at trække en grænse mellem normalt og unormalt og en mulighed for at skille disse fysisk ad; gennem at have "de normale" på en side af gitteret og "de unormale" på den anden. De normale er således ikke særlig meget friere end de unormale, idet forskellige regler skal følges hvis man til stadighed vil bevare sin plads i de normales rækker med den positive værditilskrivning og manglende følelse af direkte undertrykkelse denne indebærer. Således kan retssystemets kategorier ses som et udtryk for det Foucault kalder magtens mikrofysik. Med sine opdelinger afgøres det her både hvordan forskellige handlinger bliver til Y eller ikke Y , og teoretiske distinktioner får således en fysisk form gennem sin påvirkning af både individets handlinger og konsekvenserne heraf, og rækkevidden og styrken i dets synsfelt.

Kategorier i det hele taget er magtfulde når de anvendes mellem mennesker, men rettenns udgør en særlig kilde til magt fordi dennes i dag har en grundlæggende legitimitet som gør at der hverken let eller ofte sættes spørgsmålstegn ved dem, sandsynligvis fordi de opfattes som naturlige og nødvendige. Der bliver naturligvis indimellem sat spørgsmålstegn ved konkrete retskategorier, og da gerne i sammenhænge hvor den magt de muliggør udøvet mellem mennesker for en majoritet opfattes som problematisk.

I og med det ikke er i selve kategorien men i anvendelsen af den magten ligger, findes også forklaringen på hvordan rettens kategorier kan forandres. Ifølge Burr og Friis' udlægning af socialkonstruktivismens grundantagelser, findes der i forskellige kulturer forskellige verdensbilleder som bestemmer hvad vi ser som normalt og unormalt. Disse verdensbilleder består naturligvis af mange forskellige dele omhandlende mange forskellige aspekter af det sociale liv og disse må nødvendigvis påvirke hinanden gensidigt; på denne måde skabes forandring. Retssystemet og dets kategorier er blot et udtryk for en del af en kulturs verdensbillede (en meget vigtig sådan idet den omhandler forbudt og tilladt) og kan, på samme måde som andre områder herindenfor påvirkes af andre dele og herigennem ledes mod nye kategoriseringer. Således er debatten om forhør med voldtægts ofre og gruppen af anvendelige beviser mod målsøgende i sådanne sager under debat da mange nu mener, at de retslige kategorier som anvendes i disse sammenhænge muliggør en undertrykkelse af kvinder. Denne diskussion viser, at magten vi med kategorier udøver over hinanden engang imellem bliver synlig og uacceptabel – og at kategorierne gennem en sådan synliggørelse kan forandres i overensstemmelse med nye overbevisninger. Dette betyder ikke, mener jeg, at magten i inddelingen forsvinder, men den får en anden form som enten for øjeblikket er usynlig eller blot acceptabel som gavnlig for flertallet. Som socialkonstruktivismen, og James Scott's eksempler viser, kan kategorier og inddelinger skabes tilfældigt og vilkårligt ud fra mere eller mindre fantasifulde forestillinger om hvordan i hvilke termer verden bør læses og forstås. Scotts eksempler viser, at kategorierne som statsmagter anvender for at muliggøre et overblik og forståelse af sine samfund, trods sine forenklinger af hverdagen, ikke nødvendigvis er problematiske, men at de kan være det og at konsekvenserne af modsætninger nogle gange forsøges overvundet med tvang for at kropsliggøre ideer om kategoriske opdelinger.

Med denne diskussion af rettens kategorier som kilder til magt er mit budskab *ikke* at kategorier er af det onde og at vi kan klare os uden dem. Jeg mener heller ikke, at vi bør være opmærksomme på dem alle hele tiden. Blot har jeg med dette afsnit forsøgt at vise, at kategorierne findes overalt, at de er nødvendige for forståelse både hos individet og i større institutioner, men at de har konsekvenser og indeholder et magtpotentiale som kan være interessant at studere nærmere idet formen og resultaterne ikke altid er lige ønskværdige. Vigtigt at påpege i denne sammenhæng er, at magten ikke nødvendigvis er undertrykkende. Den er diffus, findes mellem individer i relationerne mellem dem og kan således forskydes og forandre form.

V.4.1 KONKLUSIONER

I dette afsnit vil jeg, ud fra den foregående diskussion, kort forsøge at besvare de tre delspørgsmål som udgør opgavens problemformulering.

V.4.2 HVILKEN FUNKTION HAR DE RETSLIGE KATEGORIER?

John Searle skriver, at mennesker ser verden i termer af funktioner og overenskomster som er socialt konstruerede, og som gør det vanskeligt for dem at se ting eller hændelser alene ud fra disses intinsikale egenskaber; altså som rå fakta. Visse handlinger, som fx at spise eller sove, klassificeres som basale og kan derfor forstås uden brug af yderligere kategorisering og værditilskrivning. De fleste handlinger kan dog ikke eksistere i et sådant værdimæssigt eller moralsk vakuum, men må, hvis mennesker skal kunne forstå, forholde sig til og reagere på dem, indordnes under flere kategoriske underoverskrifter. Retten kan siges at udgøre et kognitivt område hvor bestemte former for handlinger behandles gennem kategorier med forudbestemt karakter, form og indhold.

Rettens kategorier har til funktion at give retten en mulighed for at forstå, tolke og vurdere handlinger, gennem at udpege hvilke delmomenter af disse som skal tildeles

opmærksomhed, samt at bestemme hvilken betydningsmæssig plads disse skal have i bevisføringen og som afgørende for dom eller frifindelse. Rettens kategorier kan således siges at fungere som basis for kognitionen i dette system og sikre, at denne følger bestemte mønstre som er bestemt skal være gældende heri. Disse mål kan, som Foucault har vist, være alt lige fra hemmelighed og uigennemskuelighed til, som nutidens eksempler viser, åbenhed og frit indsyn. I dag er målet for rettens afgørelser at de skal være retfærdige og følge regler for en defineret retssikkerhed; således skal rettens nutidige kategorier sikre at kognitionen i systemet er og bliver åben, forudsigelig og mulig at følge både inde- og udefra. Uanset hvad målet med rettens form er og hvad kategorierne indeholder, har kategorierne således samme funktion; nemlig at muliggøre forståelse af skete ud fra på forhånd opstillede retningslinjer for hvad som skal tilmåles betydning, og hvilken grad af betydning det skal have.

V.4.3 HVORDAN FORANDRES DE RESTLIGE KATEGORIER?

Som Eva Friis skriver, med udgangspunkt i Vivien Burr, er de måder vi forstår og kategoriserer verden på ikke en refleksion af en naturvidenskabelig virkelighed, men produkter af historisk og socialt specifikke forestillinger om verden. Disse verdensbilleder ligger til grund for måden virkeligheden forstås på, hvilken værdi forskellige fænomener tilskrives og hvilke som opfattes som ønskværdige eller problematiske. De sociale og kulturelle omstændigheder veksler og forandres over tid, og verdensbillederne gør det følgelig også. Det er således lige så problematisk at holde fast i og forsvare ideen om at tortur kan være et nødvendigt indslag i opklaringen af forbrydelser i et samfund hvor tilståelsen har en mindsket betydning, som det er at bibeholde en opfattelse om, at jorden hviler på kæmpers skuldre, når satellitter forsyner os med billeder hvor disse ikke findes med. På samme måde som videnskabens sandheder og dogmer forandres af ny teknologi og nye opdagelser, forandres rettens kategorier og forståelsesmuligheder når nye filosofier, verdensbilleder og forestillinger vokser frem. Da rettens kategorier er omgærdede af forskellige formalier og krav, forandres de naturligvis hverken hurtigt eller let af nye strømninger; men foranderligheden er både mulig og nødvendig.

De retslige kategorier er blot én form af sociale fakta blandt mange, og som Burr og Friis påpeger, påvirkes konstruktionen og udformningen af disse af vekslende verdensbilleder og filosofier. Jeg mener, at have vist, at det ikke er kategoriernes specifikke indhold som er afgørende for deres funktion som kognitive værktøjer, men derimod selve anvendelsen af dem og en udbredt accept af måden selve klassifikationen udføres på. Således ligger det i retskategoriernes "natur" at forandres når nye forhold, overbevisninger, og verdensopfattelser kræver det. De retslige kategoriernes funktion som kognitivt værktøj forandres således ikke, men indholdet må nødvendigvis være muligt at tilpasse til andre, og mere overgribende, gældende forestillinger om det sociale liv og rigtigt og forkert heri.

V.4.4 HVORDAN PÅVIRKER DE RETSLIGE KATEGORIER SINE ANVENDERE?

Jeg mener gennem denne opgave at have vist, at mennesket anvender sig af forskellige kategorier og skemaer til at orientere sig mellem hverdagens indtryk og bestemme sig for hvordan disse skal tolkes og hvilket gensvar de kræver. Videre mener jeg at have vist, at der findes forskelle mellem indholdet i eksisterende skemaer og kategorier, samt i selve klassifikationsproceduren for forståelse hos individet og retten, men at selve opdelingen og kategorisering af hændelser hos begge anvendes til at skabe orden i indtryk for mulighed for respons. Både individets og rettens kategorier kan således siges at påvirke sine anvendere i både *hvad* de ser i "virkeligheden" og *hvordan* de ser det.

Den forskel som findes mellem indholdet i kategorierne og mønstret for kategoriseringen mellem individet og retten betyder dog ikke, at rettens kategorier ikke påvirker de

ræsonnementer som føres udenfor dennes sfære omhandlende de sager den tager op til behandling. Rettens kategorier opsætter grænser for normalt og unormalt, og udledt herfra, af tilladt og forbudt. Dét som Foucault beskriver som magtens mikrofysik; en opdeling af fysiske og mentale rum, er udtalt i rettens kategorier og påvirker, mener jeg, menneskers handlinger og tankemønstre; visse handlinger må slet ikke udføres, og andre kun på bestemte steder. Videre bestemmer rettens kategorier hvad som er relevant og derfor skal indgå i bedømmelsen af om hvorvidt disse grænser, opsat gennem magtens mikrofysiske opdeling af tid, rum og kroppe, er overtrådt og om og hvordan de skal straffes.

James Scott viser at der findes en mulighed for fysisk påvirkning af mennesker i kategorierne og klassifikationerne, mens Michel Foucault peger på, hvordan disse kategorier først får en effekt når mennesker begynder at anvende dem om sig selv og hinanden og bruge dem til at bestemme formen på og omfanget af relationerne mellem sig. Således viser avisartiklerne at rettens kategorier har betydning for hvordan civile opfatter en forbrydelse, dens offer og gerningsmand og for hvilke klassifikationer som opfattes som relevante for forståelsen af handlingen og bedømmelsen af den. Vigtigt i denne sammenhæng er således at rettens kategorier påvirker sine anvendere, men også at anvenderne påvirker kategorierne og kan forandre dem.

Rettens kategorier påvirker således sine anvendere gennem at bestemme hvad de skal, kan og bør se, og hvilken værdimæssig betydning dette skal tildeles.

AFSLUTNING

Engang da Loke var ude at rejse i Jotunheim, traf han en jætte, Angerboda hed hun; han blev hos hende og avlede tre børn: Midgårdsormen, Fenrisulven og Hel. [...] Ulven tog guderne til sig, [...] og da de så hvordan den voksede fra dag til dag, og alle spådomme jo sagde, at den ville blive til ulykke for dem, besluttede de sig til at lægge en lænke på den.

De fik så lavet en stærk lænke - Løding hed den - og lod som om de ville prøve, hvor mange kræfter hvalpen havde; og selv om Fenris ikke var meget for det, lod den dem dog lægge lænken på sig. Men allerede første gang ulven spændte sig, brast lænken. Så måtte guderne lave en ny lænke - Drome - dobbelt så stæk som den forrige. [...] Og da aserne havde lagt Drome på Fenris, rystede ulven sig, slog med halen mod jorden og stemmede imod af alle kræfter - så lænken brast i stumper og stykker, der fløj viden om.

Nu blev aserne bange for alvor og frygtede, at de aldrig skulle få Fenris i deres magt. Odin sendte da Frejrs tro svend Skirner af sted til de dværge, som bor blandt svartalferne i Jordens indre, og her fik han en tredje lænke - Gleipner - der var smedet af støjen fra kattepoter, kvindeskæg, bjerges rødde, bjørnesener, fuglespyt og fiskeånde. Den var glat og blød som silke, men sikker og stærk, så ingen af aserne kunne rive den over, selv om de prøvede af al magt. [...]

Så sprang ulven op og rev og sled i tryllefælken, men båndet holdt, og jo mere Fenris rasede og stred, jo hårdere og fastere blev lænken.¹⁶⁵

Ikke kun Fenrisulven må finde sig i at få sin frihed og rækkevidde begrænset af mere eller mindre synlige bånd og lænker. Også mennesket er fanget; blot er det hverken er guder eller dværge med magiske evner som holder mennesket på plads; men derimod mennesket selv.

Rettens kategorier er lige så eventyrlige og menneskeskabte som ideen om at støj fra kattepoter, kvindeskæg og fiskeånde kan sammensmedes til ubrydelige bånd. Ikke desto mindre har de samme effekt. De retslige definitioner af rigtigt og forkert, og de detaljerede forskrifter for hvordan det afgøres om overtrædelser har fundet sted, har lige så lidt rod i en håndgribelig "virkelighed" som kæden Gleipner. Alligevel påvirker de menneskets mentale og fysiske handlingsmuligheder gennem at tvingende udpege retningen for hvordan vi kan se og bevæge os så langt som kæden, i form af kategorierne, tillader.

En vigtig forskel på Fenrisulven og mennesket er dog evnen til at faktisk bryde kæderne. Vi står ikke, som Fenrisulven, fastlænkede på samme sted til ragnarok og jordens undergang; vi kan, med nye eventyrlige konstruktioner ændre kædens sammensætning, dens rækkevidde og det syn eller overblik den tillader os at få. Men fastlænkede er vi, og må nødvendigvis være det - uden visse overenskomne begrænsninger af vort syn, bestemt af forskellige verdensbilleder og værdier, havner vi i en relativisme og ligegyldighed som er lige så farlig og ødelæggende som en løs Fenrisulv.

¹⁶⁵ Saxtorph 1992 s. 25 - 26

BILAG 1

Monty Python and the Holy Grail

Scene 5

Crowd : A witch! A witch! A witch! We've got a witch! A witch!

Villager # 1 : We have found a witch, might we burn her?

Crowd : Burn her! Burn!

Bedemir : How do you know she is a witch?

Villager # 2 : She looks like one.

Bedemir : Bring her forward.

Witch : I'm not a witch. I'm not a witch.

Bedemir : But you are dressed as one.

Witch : They dressed me up like this.

Crowd : No we didn't..no.

Witch : And this isn't my nose, it's a false one.

Bedemir : Well?

Villager # 1 : Well, we did do the nose.

Bedemir : The nose?

Villager # 1 : And the hat - but she is a witch!

Crowd : Burn her! Witch! Witch! Burn her!

Bedemir: Did you dress her up like this?

Crowd : No, no ... no .. yes. Yes, yes, a bit, a bit.

Villager # 1: She has got a wart.

Bedemir : What makes you think she is a witch?

Villager # 3 : Well, she turned me into a newt.

Bedemir : A newt?

Villager # 3 : I got better.

Villager # 2 : Burn her anyway!

Crowd : Burn! Burn her!

Bedemir : Quiet, quiet. There are ways of telling whether she is a witch.

Crowd : Are there? What are they?

Bedemir : Telle me what do you do with witches?

Villager # 2 : Burn!

Crowd : Burn, burn them up!

Bedemir : And what do you burn apart from witches?

Villager # 1 : More witches!

Villager # 2 : Wood!

Bedemir : So why do witches burn?

[Pause]

Villager # 3 : B'cause they're made of wood...?

Bedemir : Good! So how do we tell whether she is made of wood?

Villager # 1 : Build a bridge out of her.

Bedemir : Aah, but can you not also build bridges out of stone?

Villager # 2 : Oh, yeah.

Bedemir : Does wood sink in water?

Villager # 1 : No, no.

Villager # 2 : It floats! It floats!

Villager # 1 : Throw her into the pond!
Crowd : The pond!
Bedemir : What also floats in water?
Villager # 1 : Bread!
Villager # 2 : Apples!
Villager # 3 : Very small rocks!
Villager # 1 : Cider!
Villager # 2 : Great Gravy!
Villager # 3 : Cherries!
Villager # 1 : Mud!
Villager # 2 : Churches...Churches!
Villager # 3 : Lead.. Lead!
King Arthur : A duck
Crowd : Oooh!
Bedemir : Exactly! So, logically...
Villager # 1 : If .. she...weighs the same as a duck, she's made of wood.
Bedemir : And therefore...?
Villager # 1 : A witch!

REFERENCER

LITTERATUR:

Ed. Barfield, Thomas
The Dictionary of Anthropology
Blackwell Publishers 2000

Foucault, Michel
Övervakning och straff
Arkiv förlag, Lund 1987

Friis, Eva
Sociala utredningar om barn
Sociologiska Institutionen Lunds Universitet, Lund 2003

Gourevitch, Philip
We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families: Stories from Rwanda
Picador, London 1999

Hannestad, Knud
Korstågen. Ett möte mellan två kulturer
Bokförlaget Prisma, Stockholm 1966

Harrison, Dick
Jarlens sekel - En berättelse om 1200-talets Sverige
Ordfront Förlag, Stockholm 2002

Holmberg, Carl. Hult, Bengt. Leijonhufvud, Madeleine & Wennberg, Suzanne
Kommentar till Brottsbalken
Fritzes Förlag, Stockholm 1995

Hydén, Håkan
Rättsregler. En introduktion till juridiken
Studentlitteratur, Lund 2000

Häthén, Christian & Kjellström, Anders
Sveriges gamla lagar
Liber Förlag, Stockholm 1986

McGee, Jon R. & Warms, Richard L.
Anthropological Theory. An introductory History Mayfield
Publishing Company, London & Toronto 2000 (Second edition)

Red. Modéer, Kjell. Å
Rättshistoriska studier 10.bandet, "Rättshistoriska perspektiv. En bukett uppsatser från fem
decennier av Gerhard Hafström
A.-B. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1984

Møllehave, Herdis & Johannes
Livets kalender – berømte citater samlet af Herdis og Johannes Møllehave
Sesam, København 1993

Nordberg, Mickael
Den dynamiska medeltiden
Rabén Prisma, Stockholm 1995

Pollack, Ester
En studie i medier och brott
Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Stockholms universitet, Stockholm 2001

Red. Saxtorph, Niels
Nordiske Gude- og Heltesagn
Sesam, København 1992

Scott, James. C
Seeing like a State
Yale University Press, New Haven and London 1998

Searle, John R.
Konstruktionen av den sociala verkligheten
Daidalos, Göteborg 1997

Spector, Malcolm & Kitsuse, John. I
Constructing Social Problems
Aldine De Gruyter, New York 1987

Wennberg, Suzanne
Introduktion till Straffrätten
Norstedts Juridik AB, Stockholm 1998

INTERNET:

(Materialet hentet fra internet samt det empiriske materiale i form af artikler er i denne liste er opstillet efter den dato det blev bragt på enten internet eller i avisen)

"Anna Lindh knivskuren" *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside 10/9 2003
hentet fra <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10057878> hentet 4/5 2004

"Perssons tal ord för ord om Anna Lindh" *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside 11/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10057953> hentet 4/5 2004

"Perssons tal till nationen" *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside 11/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058015> hentet 4/5 2004

Erik Magnusson "Dådet minut för minut" I *Sydsvenska Dagbladet* 11/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10057994> hentet 4/5 2004

Olle Lönneaus "Inga heta spår efter förövaren" I *Sydsvenska Dagbladet* 11/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058007> hentet d. 4/5 2004

Elin Rantakrans "35-åringen fortfarande skäligen misstänkt" I *Sydsvenska Dagbladet* 17/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058667> hentet d. 4/5 2004

"Vi har mist henne och det gör så förfärligt ont" *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside 19/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058950> hentet 4/5 2004

Janne Johansson "Anhållne mannen begärs häktad" I *Sydsvenska Dagbladet* 19/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10058906> hentet 4/5 2004

Karin Johansson "Mordmisstänkte 35-åringen häktad" I *Sydsvenska Dagbladet* 19/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10059001> hentet 4/5 2004

Karin Johansson "Den mordmisstänkte begärd häktad" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2003
<http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10059615> hentet 4/5 2004

"Rättegångens tredje dag i korthet" *Sydsvenska Dagbladet's* hjemmeside 19/1 2004
www.w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10072232 hentet 3/5 2004

ARTIKLER:

Erik Magnusson og Olle Lönneaus "Mannen i stort behov av psykvård" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2003

"Flera svenska medier namnger 24-åringen" I *Sydsvenska Dagbladet* 27/9 2003

Karin Johansson og Joakim Palmkvist "Sträng sekretess kring mannen" I *Sydsvenska Dagbladet* 26/9 2004

"24-åringen förhörs först efter helgen" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

Joakim Palmkvist "Frisören: Magkänslan säger mig att det var han" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

Alexander Agrell "35-åringen om att vara misstänkt" I *Sydsvenska Dagbladet* 28/9 2003

"Den dubbla tragedin" Leder i *Sydsvenska Dagbladet* 1/10 2003

Göran Hedsund, Eri Thorén og Olle Östman "Ge psykiatrin ny organisation" I *Sydsvenska Dagbladet* 5/10 2003

Olof Westerberg "Tufft sparpaket för psykiatrin" I *Sydsvenska Dagbladet* 7/10 2003

"Senfärdigt om psykiatrin" I *Sydsvenska Dagbladet* 7/10 2003

Olle Lönneaus "Redan som 17-åring behövde han psykvård" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

Olle Lönneaus "Skvaller eller demokrati?" I *Sydsvenska Dagbladet* 9/10 2003

Mikael Bergstrand "Samhällets svek får inte ersättas av hetsjakt" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/10 2003

Erik Magnusson "Erkännande kortar rättegång" I *Sydsvenska Dagbladet* 8/1 2004

Erik Magnusson "Inre röster fick honom att döda" I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

Erik Magnusson "Morakniven är åklagarnas trumfkort" I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

Karin Johansson "Väninnan slog till Mijailovic" I *Sydsvenska Dagbladet* 13/1 2004

Per Tedin "Processen och psykiatrin" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

Olle Lönneaus "Det handlar om straff - inte skuld" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

Erik Magnusson "Direktsänding i tv stoppas" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

Erik Magnusson "Chefrådmannen som är 'ganska nollställd'" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/1 2004

Erik Magnusson "Mijailo Mijailovic kan få sin dom redan den 23 mars" I *Sydsvenska Dagbladet* 9/3 2004

Karin Johansson "Mijailovic inte psykiskt störd" I *Sydsvenska Dagbladet* 10/3 2004

Karin Johansson "Nej till nytt yttrande om Mijailovic" I *Sydsvenska Dagbladet* 17/3 2004

"Mijailovic döms i dag" I *Sydsvenska Dagbladet* 23/3 2004

"Olle Lönneaus "Mijailo Mijailovic överklagar livstidsdomen" I *Sydsvenska Dagbladet* 14/4 2004

FILM & MUSIK:

Monty Python and the Holy Grail (manuscript fra filmen)

Holopainen, Tuomas
Nightwish, "Angels fall first"
1997